

POLITIKA I GOSPODARSTVO

Pripremila: Gordana Aljinović, dipl.oec.

SADRŽAJ

1.1. POLITIKA I POLITIČKO DJELOVANJE

Svaki pojedinac ima svoje interese i ciljeve. Ti interesi su međusobno različiti. Da bi se oni mogli ispuniti, a da ne dođe do sukoba treba utvrditi zajedničke norme i pravila ponašanja. Možemo reći da se politika bavi utvrđivanjem tih pravila i normi.

Riječ **politika** dolazi od grčke riječi *polis* (grad, država, a izvodi se iz pojmova *politeikos* (državni, javni) i *politika* (poslovi vezani uz *polis*). Pojmom politike i pitanjima uređenja države bavili su se Platon i Aristotel (grčki filozofi), a u rimsko doba se politikom bavio Ciceron. Utemeljiteljem novovjekovne politike Niccolo Machiavelli (politologija je znanost o politici, ona istražuje strukturu političkih sustava te odnose različitih tipova moći i utjecaja u državi i međunarodnoj zajednici).

U doba stare Grčke pod pojmom politike su se podrazumijevali svi poslovi od općeg, zajedničkog interesa (obrana, školstvo, zdravstvo, sudstvo…). Danas politika predstavlja skup različitih znanja i vještina koja se primjenjuje u različitim područjima ljudskog života radi ostvarivanja različitih pojedinačnih interesa. Međutim pojam politike se najviše koristi u tumačenju djelatnosti dužnosnika iz vlasti koje su nedostupne široj javnosti.

Politika se najčešće definira kao umijeće i djelatnost upravljanja državom ili drugom političkom zajednicom. Odnosi se i na sve postupke upravljanja u nekim drugim organizacijama i insitucijama pomoću kojih ljudi teže ostvarivanju svojih interesa i reguliranju zajedničkih poslova u svojoj zajednici.

Svatko od nas ima svoje poimanje politike i na različite načine se odnosimo prema njoj. U svakom slučaju ako se mi ne želimo baviti politikom ona će se sigurno baviti s nama. Neke od poznatih osoba koje su govorile o politici na slijedeće načine:

A.G.Matoš: *Politika je stvar morala, karaktera i ljudskog dostojanstva*.
Robert Kennedy: *Politika je najveća i najčasnija pustolovina u kojoj odlučujuću ulogu ima mudrost.*
J.W.Goethe: *U politici su ljudi kao na bolesničkoj postelji, bacaju se s jednog boka na drugi vjerujući*
da će tako udobnije ležati.

Danas politika ima tri temeljna značenja:
Politics – politički proces, tj.političko nadmetanje (izbori), stvaranje i poosredovanje interesa u društvu
Policy – institucije unutar kojih se odvijaju politički procesi, npr.
Polity – proces donošenja odluka u svim sferama ljudskog života (država, stranke, vjerske zajednice, interesne skupine…)

Pojam moći se često javlja uz pojam politike. Dva su moguća gledišta na moć iz kojih se izvode i dvije teorije o raspodjeli moći. Jedni tvrde da je količina moći stalna samo se njezin vlasnik mijenja, dok je za druge ta količina promjenjiva i da svatko ima veću ili manju količinu moći. Iz tih gledišta izvodimo dvije teorije o raspodjeli moći:

1. **Teorija elite** kaže da u društvu postoje dvije klase: jedna koja vlada i druga kojom se vlada
2. **Pluralistička teorija** kaže da svatko ima određenu količinu moći, koja je - doduše neravnomjerno - raspoređena i takvo društvo nazivamo *poliarhija* (vladavina mnogih).

Uz moć se često veže i pojam autoriteta. **Autoritet** je razina poštovanja ili časti povezanih s društvenim položajem. **Moć** je mogućnost pojedinca ili skupine da utječe na druge radi zadržavanja postojećeg stanja. Ona se oslanja na mehanizam prisile. S obzirom na ciljeve i sredstva kojim se netko koristi za postizanje tih ciljeva razlikujemo tri vrste moći:

- politička moć - je sposobnost pojedinca da organiziraju i upravljaju drugim ljudima
- ekonomska moć - je sposobnost organiziranja i razvijanja proizvodnih snaga u društvu
- ideološka moć -je sposobnost opravdavanja organizacije društva pomoću vjerovanja i sustava vrijednosti

Kada govorimo o moći moramo je razlikovati od pojma vlasti. Vlast je legitimna moć. Vlast predstavlja prihvaćanje nekog kao nadređenog, a moć se oslanja na prisilu. **Vlast** je mehanizam koji omogućuje pokoravanje naredbama iz određenog izvora. **Legitimnost** predstavlja stupanj dobrovoljnog prihvaćanja vlasti. Legalna vlast je ona koju većina prihvaća i slijedi (uglavnom podrazumijeva onu vlast koja je izabrana na izborima). **Legalnost** predstavlja ponašanje vlasti u skladu sa zakonom.
Vlast postiže veći stupanj legitimnosti na temelju:

- dugotrajnosti svoje vladavine
- načina na koji upravlja državom (životni standard)
- osjećaja koji imaju ljudi da su predstavljeni u vlasti
- manipuliranja nacionalnim simbolima

Sudionici političkih procesa se za postizanje svojih ciljeva u svom političkom djelovanju koriste različitim sredstvima:

1. **Zakonodavstvo –** je najdjelotvornije sredstvo za provođenje političkih ciljeva u djelo, a sastoji se od donošenja ustava i zakona, a njime se može koristiti samo onaj tko je na vlasti

2. **Mediji** – obuhvaćaju TV, radio, novine, plakate, letke, Internet i sl. najčešće ih koriste stranke u vrijeme predizbornih kampanja za promoviranje svojih ideja i nagovaranje glasača da glasuju za njih, a najutjecajniji medij je TV jer oblikuje društvenu svijest
3. **Ekonomska sredstva –** se očituju u oblicima kao što su porezi i carine kojima državna vlast pokušava provesti u djelo neke od svojih političkih ideja. U ovu skupinu ubrajamo i mito i korupciju te utjecaj krupnog svjetskog kapitala na zbivanja širom svijeta.
4. **Diplomatska sredstva –** se odnose na vanjskopolitičku djelatnost kada države putem svojih veleposlanika, konzula i drugih predstavnika u drugim zemljama i međunarodnim organizacijama pokušavaju svoja politička gledišta i ciljeve prezentirati svijetu.
5. **Sredstva sile –** se uglavnom upotrebljavaju u nedemokratskim sustavima gdje se vlast koristi policijom i vojskom da bi se održala na toj poziciji. Takva vlast obično nije dugog vijeka i zaziva nezadovoljstvo naroda. Uporaba sile je opravdana jedino u slučaju očuvanja slobode ljudi i suvereniteta države.

Smisao političkog djelovanja su evolutivne promjene s ciljem poboljšanja kakvoće življenja. Na temelju iskustava iz prošlosti pronalaze se rješenja za sadašnjost i postavljaju preduvjeti za budućnost.

Politički mogu djelovati: **vlada i političke organizacije** (stranke) i **građani** (pojedinačno ili na izborima)

Participiranje građana u polit.procesu ovisi o tipu polit.kulture, a razlikujemo 3 tipa polit.kulture:

1. Parohijalna politička kultura- građani ne sudjeluju aktivno u politici(pr.Abu Dabi)
2. Podanička politička kultura- primjenjuje se u hijerarhijskim strukturiranim društvima, pojedinac ima negativne ili pozitivne orijentacije, sustav smatra legitimnim ili ne, ali je pasivan, tj.politički neaktivan (pr. Peking)
3. Participativna politička kultura- suvremeni i razvijeni polit.sustavi, pojedinac aktivno participira u politici i polit.procesima sukladno svojim stavovima

Političko se djelovanje mora temeljiti na:

- slobodi,
- političkoj kulturi sudionika
- čuvanju i zaštiti ljudskog dostojanstva

Politički se može djelovati na tri načina:

1. **Političkim govorom.** Njegov cilj je oblikovati ponašanje ljudi i njihova stajališta, utjecati na njih i određivati njihove odluke. Njime govornik želi da slušatelji prihvate njegove ideje, interese i namjere. Tri su vrste političkog govora:
   - *ekskluzivni* - koristi se u krugu političkih djelatnika i to je profesionalni jezik političara koji se ne koristi u javnosti, u obraćanju široj zajednici
   - *totalitarni* – se koristi u obraćanju javnosti, a njime se nastoje svoje ideje proširiti na sva područja ljudskog djelovanja i izraz je totalitarne politike u određenoj zajednici
   - *demokratski* – se također koristi u obraćanju javnosti, i to je jezik dijaloga, tolerancije i komunikacije te je prihvatljiv za sve članove političke zajednice

   Politički govor može biti: **emotivni, ekspresivni, iterativni, ekstenzivni, koherentni** (detaljnije udž. Đ.Benić, str. 17.)
2. **Napisom političkog sadržaja.** Pod napisom podrazumijevamo svaki pisani izričaj, tako u napis političkog sadržaja ubrajamo letke, plakate i, naravno novinske članke. Cilj napisa političkog sadržaja je oblikovati ponašanje i stavove čitateljstva.

3. **Fizičkom akcijom (političkom utakmicom).** Pod političkom utakmicom se uglavnom podrazumijeva **borba političkih stranaka** za osvajanje vlasti (najizraženija je u predizborno vrijeme). Osim borbe stranaka za vlast u političku utakmicu ubrajamo i **izlazak na izbore**, ali isto tako i odustajanje od izlaska na izbore jer i na taj način pojedinac može iskazati neki svoj stav i mišljenje (npr. razočaran je radom stranaka, ne sviđaju mu se programi stranaka, kandidati na listama ili ga jednostavno politika uopće ne zanima). Kao treću aktivnost u političkoj utakmici ubrajamo **djelovanje interesnih stranaka**., čiji cilj nije osvajanje vlasti već utjecaj na vlasti kako bi ostvarili neke svoje interese i ciljeve – npr. sindikati (najčešće su to različiti prosvjedi, peticije …)

1.2. NAROD, NACIJA I MANJINE

Na riječ narod gledamo kao na tri društvena oblika:

1. **Demos** tj. narod je skup državljana, osoba koje svojom moći stvaraju državu. To je pravno - politička kategorija koja podrazumijeva stanovništvo, populaciju neke države kao skup jednakopravnih i slobodnih državljana.
2. **Plebs tj. puk** socio – politička kategorija koja proizlazi iz činjenice da u svakom društvu razlikujemo međusobno nejednake pojedince od vladara, gospode, bogataša i pučanstva
3. **Etnos** je zajednica zasnovana na zajedničkoj povijesti i kulturi. To je socio – psihološko shvaćanje pripadanja nekoj zajednici s kojom se dijele određena prava i sudbina (hrvatski narod).

Kažemo da je narod stanovništvo određenog državnog područja koje se služi istim jezikom i njeguje iste tradicijske običaje.

Nacija je politički narod koji u cjelinu povezuje sva tri gledišta na narod, to je zajedništvo demosa, puka i etnosa. Nacija se javlja kao snaga koja objedinjuje najvažnije elemente društvenosti u nekom narodu: gospodarske (nacionalno gospodarstvo), političke (nacije – države) i kulturne (nacionalna kultura). **Nacija** je stabilna globalna zajednica koja se može konstituirati kao politički suveren narod, a javlja se u 17 stoljeću.

Vrijednosni elementi koji pokreću i osnažuju nacionalnu svijest su:

- ideja o samostalnosti nacije
- zahtjev za teritorijalnim jedinstvom i nedjeljivošću
- patriotizam
- legitimna nacionalna volja za stvaranjem države i političkom moći
- međunarodno razumijevanje i tolerancija

Uz naciju usko vežemo i pojam narodnog suvereniteta. **Narodni suverenitet** obuhvaća mehanizam izbora, donošenja odluka u predstavničkom tijelu, sustav obnašanja vlasti i ustrojstvo suda. To je pravo naroda na samoodređenje. Narodni suverenitet u Republici Hrvatskoj znači da vlast pripada narodu, zajednici slobodnih i ravnopravnih građana.

Manjine se najčešće karakteriziraju kao nacionalne ili etničke manjine jer njih čini manji dio stanovništva neke države čiji članovi imaju etničke, vjerske ili jezične značajke po kojima se razlikuju od ostalog stanovništva i po kojime se oni međusobno solidariziraju. Manjine su često u nepovoljnijem položaju prema ostalim članovima društva te se zbog toga znaju osjećati ugroženo ili zakinuto.

Zaštita manjina može se ostvariti u lokalnim autonomijama ili federalnim uređenjem, a što je neko društvo demokratičnije to je i veći stupanj zaštite manjina u tom društvu. Osnovna prava koja se manjinama trebaju zaštiti su pravo na jednako sudjelovanje u političkom ustroju države (izlazak na izbore) te njegovanje kulturnih i etničkih specifičnosti (pravo na uporabu pisma i jezika).

Odnosi između većine i manjine mogu se regulirati na različite načine, a mogućnosti su slijedeće:

- **genocid –** je nasilno raseljavanje ili ubijanje pripadnika neke manjine (npr. Židova u nacističkoj Njemačkoj)
- **asimilacija –** je proces u kojem manjina postupno napušta ili gubi svoje običaje i prihvaća norme ponašanja i kulturu većine
- **″melting pot″ -** proces međusobnog povezivanja i miješanja kulture manjina i većine te stvaranja novog kulturnog predloška (npr. bivše Jugoslavija, SSSR)
- **kulturni pluralizam –** je priznavanje istodobnog postojanja i jednake vrijednosti različitih etničkih skupina (npr. Švicarska**)**

Pojam **državljanin** označuje pripadnika određene državne zajednice. Državljanin se određuje kao osoba koja ima određena politička prava (pravo izlaska na izbore, ali i pravo na zaštitu države, jednakost pred zakonom, pravo na putovnicu) i određene obveze (poštivati državne zakone, plaćati porez). Državljanin kao nositelj određenih prava predstavlja subjekt javne sfere (za razliku od **građanina** koji je subjekt privatne sfere). Građanin neke države ne mora biti njezin državljanin(imati državljanstvo) da bi sudjelovao u njezinome političkom i društvenom životu.
Status državljanina stječe se **rođenjem u RH , podrijetlom, prirođenjem (naturalizacijom)** – stranac duže vrijeme živi u RH te po posebnim međunarodnim ugovorima (pr.traženje azila). U R Hrvatskoj državljanstvo se dokazuje domovnicom.
Državljanstvo se uglavnom stječe na 3 načina:

1. **Načelo krvne veze** – dijete stječe državljanstvo svojih roditelja bez obzira gdje je rođeno i gdje njegovi roditelji žive (europske države)
2. **Načeko područja** – državljanstvo djeteta određuje se prema državi na području koje je dijete rođeno, bez obzira na državljanstvo roditelja (pr. SAD)
3. **Načelo prebivališta** – osoba stječe državljanstvo one države na području koje prebiva (u većini razvijenih država)

1.3. DRŽAVA I USTAV

Država je trajna politička organizacija ljudi na određenom području. Ona je skup organizacija i institucija koje na određenom teritoriju imaju legitimnu vlast. Bitni (konstitutivni) elementi države su:

- teritorij, granice
- stalno naseljeno stanovništvo
- suverena vlast
- međunarodno priznanje

Jednim od važnih sastojnica države smatramo i **Ustav**. **Ustav** je osnovni, temeljni i najvažniji zakon u nekoj državi kojim se ostavljaju osnovna pravila upravljanja društvom. On je zamišljen kao trajan skup pravila koji se neće mijenjati s objedom ove ili one politike na izborima. Ustav jedne zemlje ima brojne uloge kao što su: stavljanjem na papir zapisuju se osnovne nacionalne ideje, određuje se struktura vlasti te se uspostavlja njezina legitimnost. Skoro sve suvremene države imaju pisane ustave, a rijetki su slučajevi kada ustav nije utemeljen na pisanoj riječi, već na običajima i tradiciji (Velika Britanija). Ustav Republike Hrvatske donesen je 22.12.1990., te se još naziva i Božićni ustav, a od tada je doživio neke promjene. Prva promjena dogodila se 1997.g. , zatim u 2000.g.(promjene ovlasti predsjednika i vlade).

Države možemo podijeliti prema nekoliko kriterija:

1. Prema **odnosu između vlasti i društva** razlikujemo:

a) **Demokratske** – države u kojima vlast komunicira s društvom te u skladu s time formira državnu politiku
b) **Autokratske** ili nedemokratske države u kojima vlast vlada samovoljno bez društvenog nadzora i često primjenjuje silu
2. Prema **obliku vladavine** razlikujemo:
a) **Monarhije** – u kojima je vladar doživotan i nasljedan, rezultat su tradicije koja vlada u nekom društvu (kraljevine, monarhije…)
b) **Republike** u kojima se nositelj političke vlasti bira na izborima na određeni vremenski period (naziv republika dolazi od latinske riječi *res* = stvar i *publica* = javna; javna stvar, stvar od javnog značenja)
3. Prema **obliku državnog uređenja** razlikujemo:
a) **Unitarne** države su nedjeljive cjeline u kojima je vlast centralizirana i jedinstvena (npr. Hrvatska, Slovenija …)
b) **Složene** države koje se sastoje od više država članica koje su međusobno povezane zajedničkim saveznim Ustavom i drugim zakonima, a pojedinačno svaka od njih ima svoje zakone i organe uprave, mogu biti međusobno više ili manje povezane pa ih prema tome dijelimo na **federativne** i **konfederativne**.

Federativna država se sastoji od **federacije ili saveza** (središnja državna jedinica) i više **federalnih jedinica** koje mogu biti zasebne države ili regije(republike, pokrajine, kantoni…) – pr. SAD

Konfederativna država predstavlja **zajednicu ili savez suverenih država** koje su prenijele neke ovlasti na zajedničku razinu, ali su ostale suverene države. Kada se određene države udruže u konfederaciju , ne stvara se nova država, kao u slučaju federacije – pr. Švicarkska konfederacija (1291.-1798.), Ujedinjene nizozemske provincije (1579.-1795.), Njemačka konfederacija u 19.st.…..

Kroz povijest su se javljale različite ideje o političkom ustroju države. Tako se kao odgovor na apsolutističku monarhiju u Francuskoj javlja ideja o **liberalnoj državi.** U takvoj državi postoji dioba vlasti čime se postiže nadzor jedne vlasti nad drugom, a ne kako je do tada bilo da vlast uspostavlja nadzor nad narodom. Kao rezultat želje zaštite stanovništva nastaje tzv. **pravna država,** a ona podrazumijeva postojanje stroge formalne procedure primjene zakonodavstva. Radi reguliranja odnosa slobode i prava pojedinca, donosi se ustav i njemu podređeni zakoni kojima se osigurava njegovo provođenje.

Među značajne ideje ustrojstva države koje su se javljale u različitim epohama ljudske povijesti i još se javljaju ubrajamo još tri oblika država:

- **Socijalistička** država je utemeljena na ideji građanske države s izraženim socijalnim programima, ali se svodi na aparat sile i za takve države kažemo da imaju ″skup″ državni aparat (zemlje bivšeg istočnog bloka)

•**Demokršćanska** država je uobličena na temeljima socijalnog kršćanskog nauka i demokratskog uređenja, one važnosti daju čovjekovu mjestu u hijerarhiji (npr. Njemačka)
•**Nacionalna** država služi za afirmiranje nacionalne ideje kada novostvorene države postaju međunarodnim čimbenikom i dobivaju priliku za svoju suverenost (R Hrvatska je u vrijeme svog nastanka smatrana nacionalnom državom).

U suvremenom smislu države mogu nastati na nekoliko načina:

- priključenjem,
- ujedinjenjem,
- odvajanjem,
- raspadom i
- podjelom

1.4. TIPOVI POLITIČKIH POREDAKA

Politički poredak se još naziva i **politički sustav.** To je društveno određen i prihvaćen način organizacije društvenog života u kojem se provođenje općih interesa i ciljeva osigurava obavljanjem političke vlasti. **Politički poredak** je oblik organizacije društvene zajednice koji ima svojstven izvor legitimnosti i uređen odnos između zakonodavne i, izvršne i sudske vlasti.

Svi politički sustavi imaju neke zajedničke osobine, ali se i međusobno razlikuju:

- **zajednička osobina** svih političkih sustava je postojanje društvene moći koja proizlazi iz političke vlasti na temelju koje se organizira politički poredak neke zemlje
- **posebna obilježja** po kojima se politički sustavi zemalja međusobno razlikuju proizlaze iz različitih povijesno – kulturnih uvjeta u kojima su nastali.

Osnovni tipovi političkih poredaka u svijetu su:

1. **Demokracija** potječe iz vremena stare Grčke (*demos* = narod i *kratos* = vladavina) i ona je tada označavala cjelokupno sudjelovanje naroda u upravljanju državom. A.Lincoln, američki predsjednik iz druge polovice 19. stoljeća, definirao je demokraciju kao:
   "rule by the people, from the people, and for the people" - vladavina naroda, od naroda i za narod

Demokracija je višestranački (pluralistički) sustav u kojem se politički ciljevi postižu utakmicom mnoštva političkih subjekata.

Demokratska politička kultura karakteristika je suvremenih država poput: SAD-a, Australije, Kanade, država članica EU, a podrazumijeva: **poštivanje zakona, zaštita temeljnih ljudskih, građanskih i političkih prava**, **pluralizam, te tolerancija** (snošljivost) i **uvažavanje drugih** (manjina).

Demokratska vlast se temelji na:

- **trodiobi vlasti** (zakonodavnoj, izvršnoj i sudskoj)
- **važna pitanja rješavaju se suglasjem** (konsenzusom) političkih subjekata
- **zakonom zaštićenim ljudskim pravima**

Demokracija uvelike ovisi i o značajkama društva koje su objektivno zadane kao što su:

- razine ekonomskog razvitka uvelike utječu na stupanj demokracije u tom društvu (76% bogatih zemalja su ujedno i demokratske, a samo 8% siromašnih zemalja)
- stupanj urbanizacije (zemlje s više stanovništva u gradovima imaju i više demokracije)
- visina stope pismenosti tj. obrazovanja (obrazovanija društva su sklonija demokraciji)
- brojnost srednjeg sloja (više je demokracije u zemljama koje imaju većinu srednjeg sloja i manje razlike između bogatih i siromašnih)
- kultura stanovništva općenito

Demokracija može biti:

a) **Neposredna ili izravna** – narod izravno sudjeluje u vlasti i sudjeluje u odlučivanju (pr.referendum)

b) **Predstavnička ili reprezentativna** – narod odlučuje preko svojih političkih predstavnika (parlament)

2. **Republika –** vlast imaju izabrani predstavnici, vlast se dijeli na zakonodavnu, izvršnu i sudsku – dioba vlasti

Od 16.st. države se počinju dijeliti na monarhije i republike, a republike se dijele još na:

- aristokratske republike (Venecija, Dubrovačka Republika),
- demokratske republike (RH, Njemačka, Italija, Austrija, SAD),
- parlamentarne republike (RH, Austrija, Njemačka) i
- predsjedničke republike (SAD, većina afričkih država)

3. **Monarhija –** vladavina jednoga (monarha) koji na vlast dolazi po nasljednom pravu i doživotno obnaša svoju funkciju

Postoje 3 temeljna tipa monarhijskog političkog poretka:

a) **Apsolutna monarhija** – vlast monarha je neograničena (pr. Habsburška Monarhija u doba M.Terezije)

b) **Ustavna monarhija** – vlast monarha ograničena je Ustavom ili zakonom (suvremene zapadnoeuropske monarhije)

c) **Parlamentarna monarhija** – monarh dijeli vlast s parlamentom i Vladom, a monarh ima isključivo reprezentativnu funkciju

4. **Aristokracija** dolazi od grčke termina *oi aristoi* što znači najbolji, prvi; a u takvom sustavu vlast se nalazi u rukama manjine koja se smatra elitom te ona donosi najvažnije odluke i koncentrira svu društvenu moć. U takvim sustavima temeljnim vrijednostima se smatraju tradicionalnost i statičnost (želja da se stvari u društvu ne mijenjaju, već da sve ostaje po starom). Oni koji vladaju isključivo u svoju korist, aristokracija se pretvara u **oligarhiju –** vladavinu malobrojnih i privilegiranih te u **plutokraciju** – vladavinu bogatih
5. **Tiranija je** starogrčki termin koji označava samovlast. U takvom sustavu nedostaje legitimnosti i legalnosti jer na vlast dolazi vladar koji nije niti izabran, niti mu je priznato nasljedno pravo. Tiranija se uspostavlja bez obzira na pravne i običajne norme sredine u kojoj se provodi.
6. **Diktatura** dolazi od latinske riječi *dictatura* koja označava vladavinu jedne ili nekolicine osoba koje monopoliziraju (uzurpiraju) svu vlast u državi. Takvi vladari dolaze na vlast nelegalnim putem (često državnim udarom) i u obnašanju vlasti uspostavljaju kontrolu nad policijom, vojskom, sudstvom i administracijom. No također mogu doći na vlast i legalnim putem po postojećim pravilima i proceduram nakon čega slijedi ukidanje postojećeg pravnog poretka te se uspostavlja izravna kontrola nad represivnim aparatom (vojska, policija) – pr. A. Hitler
7. **Totalitarizam** je takav poredak u kojem država ima kontrolu nad svim područjima društvenog života., sve društvene institucije postaju oblici funkcioniranja države. U takvim sustavima postoji samo jedna stranka (partija) koja se poziva na neku svoju ideologiju (fašizam, komunizam), a njezini članovi zauzimaju sva važnija mjesta u društvu. Značajke totalitarizma su: policijska (a ne pravna) država, koncentracija vlasti, monopolistička uloga jedne stranke, i oslanja se na teror. Totalitarna vlast ima isključivu kontrolu nad gospodarstvom, javnim mijenjem i vojskom. U novijoj povijesti razlikujemo desni i lijevi totalitarizam. Desni se oslanja na ogorčenu srednju klasu u društvima koja se nalaze u gospodarskim krizama (Njemačka nakon I svjetskog rata). Lijevi totalitarizam ima revolucionarne ideje mijenjanja postojeće društvene strukture u potpuno novi poredak (komunizam).

1.5. POLITIČKE IDEOLOGIJE

Riječ ideologija se počinje se koristiti krajem 18.stoljeća i to u smislu ″znanosti o idejama″. Danas, općenito, pojam ideologija ima negativnu konotaciju pa kada hoćemo reći da netko ima krivi ili loš pogled na neke stvari kažemo da ima neku svoju

ideologiju. **Ideologija** je skup ideja i vjerovanja o svijetu, čovjeku i društvu, usmjerenih na održavanje ili promjenu postojećeg stanja u društvu.

Političke ideologije su osnove na kojim apolitičke stranke zasnivaju svoje programe. Danas se često u kategorizaciji ideologija (i stranaka) govori o lijevim (radikalnim) i desnim (konzervativnim) ideologijama (strankama). Ova podjela potiče s kraja 18.stoljeća i od tada je djelomično promijenila svoje značenje. Podjela dolazi iz francuske nacionalne skupštine u kojoj su zagovornici ostanka kralja na vlasti sjedili s desne predsjedničkog stola, a oni koji su zagovarali rušenje tadašnjeg sustava i uvođenje Republike i jednakosti su sjedili s lijeve strane. Postojala je i treće skupina koja je dijelila njihova mišljenja, a oni su sjedili na sredini (centar).

U političkom životu suvremenih država najčešće susrećemo slijedeće četiri velike političke ideologije:

1) **Liberalizam** – kao ideologija povezan je s građanstvom, kapitalizmom i ustavnom državom. Od svojih početaka pa sve do danas prošao tri razvojne faze kroz koje su se provlačile neke zajedničke osobine:
   a) **Izvorni** liberalizam se javlja u 18.stoljeću kada se zagovaraju individualna prava i slobode.
   Temelj liberalizma je individualizam tj. politička i moralna doktrina koja zagovara vrijednosti pojedinog ljudskog bića. Pojmovi koji se još vežu uz liberalizam su sloboda (politička, gospodarska ..) i jednaka prava za sve.
   b) **Socijalni** liberalizam se javlja u 20.stoljeću i on smatra da je dobrobit pojedinca (individue) najuže povezana s dobrobiti cijele zajednice, tako da oni smatraju da se vlast mora brinuti o problemima kao što su siromaštvo, nezaposlenost, mirovinski i zdravstveni sustav.
   c) **Neoliberalizam** se javlja 80-tih godina 20.stoljeća i on se prvenstveno orijentira na deregulacijutržišta, privatizaciju državnih poduzeća, smanjenje poreza, ukidanje socijalnih pomoći tj. slobodno tržište je temelj neoliberalizma. Najpoznatiji svjetski predstavnici ove ideologije su bili britanska premijerka Margaret Thatceri amerriči predsjednik Ronald Regan.
2) **Konzervatizam** – se javlja kao reakcija na zbivanja tijekom francuske revolucije 1789.g. i razlikujemo nekoliko varijanti konzervatizma:
   a) **Tradicionalni** konzervatizam naglašava važnost tradicije i običaja u nekom društvu, autoritet i hijerarhija su prirodne pojave, a prava i slobode se izražavaju kroz norme ponašanja u zajednici.
   b) **Romantički** konzervatizam zagovara jednostavan način života prožet vjerom i zajedničkim osjećajima. Izražava se nostalgija za seoskom prošlošću i protivi se industrijalizaciji.

c) **Neokonzervatizam** se javlja krajem 20.stoljeća i često se naziva novom desnicom. On se, kao i liberalizam, oslanja na slobodno tržište, ali zagovara nacionalizam i domoljublje, čistoću rase ili nacije, obiteljsku stegu i patrijahalni autoritet te kršćansku vjersku poduku.

3) **Socijalizam** – se javlja kao rezultat industrijalizacije, tj. razvojem kapitalizma javlja se i nova radnička klasa koja svoje interese pokušava izboriti kroz socijalističke ideje. Veliku ulogu u stvaranju socijalne ideologije je imao njemački filozof Karl Marx. Socijalizam dobiva na značenju u 20.stoljeću, a grana se na nekoliko varijanti:

a) **Utopijski** socijalizam zagovara radikalne promjene u ekonomiji i odnosima vlasništva te opisuje sve sfere društvenog života na jedan utopijski način (početak 19.stoljeća).

b) **Revolucionarni** socijalizam je zapravo ono što nazivamo marksizmom ili komunizmom i on zagovara tezu da se društvo dijeli na proleterijat (radničku klasu) i buržoaziju (kapitaliste), te da do promjena treba doći revolucijom.

c) **Reformski** socijalizam odbacuje revolucionarne ideje i približava se liberalizmu, prihvaća slobodno tržište, ali se zalaže za državnu regulativu vezanu za ljudska prava.

Osnovne vrijednosti kojima danas teži socijalizam su egalitarizam, tj. zagovaranje jednakosti među ljudima, a pogotovo ekonomske (smanjenje velikih razlika između bogatih i siromašnih), ali i političke (pravo glasa), moralizam i racionalizam.

4) **Nacionalizam** – je ideologija koja se zasniva na povezivanju ljudi temeljem njihovog mjesta rođenja, tj. pripadnosti određenoj naciji. Nacionalizam se ne zasniva na nekim filozofskim i znanstvenim spoznajama te je njegova teorije vrlo nestabilna, ali mu to omogućuje da se javlja u različitim kombinacijama s ostalim ideologijama. U ovisnosti kako se kombinira s drugim ideologijama razlikujemo slijedeće varijacije nacionalizma:

a) **Liberalni** nacionalizam zagovara ideju da svaka nacija ima pravo na suverenu državu koja će uključivati Ustav, demokraciju te slobodu i prava pojedinca. Problem se javlja kada se određuje koliko velika treba biti neka zajednica da bi imala pravo na samoodređenje.

c) **Tradicionalistički** (konzervativni) nacionalizam stavlja naglasak na čistoću jezika, kulture, vjere i ostalog što je zajedničko jednoj naciji. Zagovarači ove ideologije naciju smatraju kao hijerarhijski uređenu zajednicu, a ne kao zajednicu jednakopravnih građana.

c) **Integralni** nacionalizam je agresivna, ksenofobična i racionalni koncepcija nacionalizma koja se oslanja na militarizam i imperijalizam, jer pretpostavlja hijerarhiju među nacijama koje se dijele na superiorne i inferiorne. Primjer integralnog nacionalizma su talijanski fašizam, njemački nacionalsocijalizam…

1.6. POLITIČKE STRANKE, DRUŠTVENI POKRETI I INTERESNE SKUPINE

Političke stranke se pojavljuju krajem 17.stoljeća u Engleskoj kada se zapravo javljaju i građanski staleži. Kako su do kraja 19.stoljeća pravo glasa imali samo određeni staleži u društvu tek tada političke stranke dobivaju svoj pravi i značajniji smisao. Političke stranke se razvijaju na temelju širenja biračkih prava i sustava parlamentarizma. Kolijevka parlamentarizma je Engleska u kojoj su u početku egzistirale dvije skupine koje možemo nazvati prvim političkim strankama. To su bili konzervativci (torijevci) i liberali (vigovci). 1902.godine se osniva laburistička stranka koja potiskuje liberale i sve do danas te dvije stranke (konzervativna i laburistička) imaju najveći utjecaj na politički život Velike Britanije.

Prve političke stranke u Hrvatskoj se javljaju krajem 19.stoljeća, a svoj značaj gube nakon drugog svjetskog rata. Uspostavljanjem višestranačja (pluralizma) u zadnjem desetljeću 20.stoljeća političke stranke ponovno u Hrvatskoj dobivaju na značaju i jedan dio njih se temelji na programima i idejama prvobitnih stranaka koje su se javljale prije (npr. HSS, HSP).

1861.godine osnivaju se **prve stranke u Hrvata**: Stranka prava, Narodna stranka, Hrvatska liberalna stranka (narodnjaci), Hrvatska ustavna stranka (unionisti) i Autonomna stranka. Neke od tih stranaka ubrzo nestaju s političke scene, a neke ostaju na njoj pod istim ili izmijenjenim imenom. Stranka koja se javlja nešto kasnije, ali ostavlja duboki trag u hrvatskoj politici je Hrvatska seljačka stranka, a počinju se javljati i srpske stranke.

Nakon gotovo pola stoljeća nepluralističke vladavine Komunističke partije, političke stranke u Hrvatskoj dobivaju na značaju 1990.godine kada se održavaju prvi slobodni višestranački izbori nakon drugog svjetskog rata. Toj promjeni prethodilo je

rušenje Berlinskog zida i raspad SSSR-a, tj. promjene koje su nastale u svijetu, a pogotovo u onome dijelu koji je živio pod kontrolom komunističkog sustava. Na prvim izborima zabilježeno je **36** stranaka dok ih je u 2008.godini registrirano 110.

Političke stranke se u Hrvatskoj danas mogu podijeliti na ljevicu, desnicu i centar, a često se one same svrstavaju na lijevi ili desni centar. Najznačajnije stranke, koje u većoj ili manjoj mjeri sudjeluju i u formiranju državne politike na nacionalnoj ili lokalnoj razini, možemo prema orijentaciji podijeliti na:

- *Izrazito lijeve stranke*: Socijaldemokratska unija (**SDU**), Socijalistička radnička partija (**SRP**) i Akcija socijaldemokrata hrvatske (**ASH**)
- *Lijevi centar*: Socijaldemokratska partija (**SDP**)
- *Centar*: Hrvatska seljačka stranka (**HSS**), Hrvatska socijalno liberalna stranka (**HSLS**), Hrvatska narodna stranka (**HNS**), Hrvatska demokratska zajednica (**HDZ**), Demokratski centar (**DC**)
- *Desnica*: Hrvatska stranka prava (**HSP**), Hrvatska kršćansko-demokratska unija (**HKDU**) i Hrvatska čista stranka prava (**HČSP**)
- *Regionalne stranke*: Istarski demokratski sabor (**IDS**), Hrvatski demokratski savez slavonije i Baranje (**HDSSB**) i Primorsko-goranski savez (**PGS**)

Političke stranke su organizacije usmjerene na osvajanje legitimne kontrole nad državnom vlašću, putem izbora. One su društvene grupe koje djeluju na temelju svog programa, a cilj njihovog djelovanja je pobijediti na izborima i osvojiti političku vlast.

Razlozi postojanja političkih stranaka:

- ❖ predstavljanje različitih interesa,
- ❖ uključivanje pojedinaca u politički život,
- ❖ sudjelovanje birača u političkom životu,
- ❖ organiziranje i vođenje vlasti

Političke stranke se osnivaju na principu dobrovoljnog učlanjivanja i njihovo djelovanje ima smisla u društvima gdje postoji mogućnost slobodnog izbora između različitih mogućnosti. Političke stranke izražavaju stavove pojedinih društvenih skupina, slojeva. Političke stranke se **razlikuju prema**:

- svom političkom programu
- društvenom sloju koji predstavljaju
- načinu organizacije svog djelovanja
- obliku i sredstvima kojima se koriste u provođenju svojih ideja i ciljeva

Prema navedenim razlikama prema strankama i prema ideologiji na koju se oslanjaju političke stranke se mogu podijeliti na nekoliko skupina. Najčešća podjela političkih stranaka je na:

a) **Konzervativne stranke** pokušavaju stvoriti sustav vrijednosti koji žele sačuvati od naglih promjena one zastupaju tradicionalističko mišljenje te priznaju i opravdavaju postojeće hijerarhijsko stanje. Naglasak stavljaju na zajednicu, a ne na pojedinca.

b) **Liberalne stranke** u svojim programima ističu ideje slobode i vjere u um i razum pojedinca. One su politički temelj suvremene demokracije što obuhvaća suverenitet naroda, triobu vlasti, ljudska i građanska prava i slobode.

c) **Socijaldemokratske stranke** svoje ciljeve postižu reformističkim metodama. Temeljnim vrijednostima smatraju slobodu, ravnopravnost i solidarnost. Veliki utjecaj socijaldemokracija je imala i još ima na politički život Njemačke

d) **Demokršćanske stranke** utemeljene su na socijalnom kršćanskom nauku, tj. temeljne vrijednosti su im čovjek i njegovo dostojanstvo.

Ovisno o broju stranaka u nekoj državi i njihovom međusobnom odnosu razlikujemo slijedeće stranačke sustave:

1. **Jednostranački sustavi** obično se povezuju s totalitarizmom. To su sustavi u kojima je zakonom dopušteno djelovanje samo jedne stranke koja nadzire sve razine vlasti (danas ih imaju Kina, Sj.Koreja)

2. **Sustavi s dominantnom strankom** su takvi sustavi u kojima je dopušteno djelovanje više stranaka, međutim imamo jednu dominantnu stranku koju oporba ne može ugroziti zbog svoje podijeljenosti (Indija – Kongresna stranka, Meksiko – revolucionarno-institucionalna stranka.…)

3. **Dvostranački sustavi** su takvi sustavi u kojima imamo dvije jake stranke, a obje imaju podjednake izglede na izborima za osvajanje vlasti. Njihovi programi su uglavnom slični, a razlikuju se samo u detaljima. Osim njih postoje i druge stranke, ali njihov utjecaj je zanemariv (SAD – Demokrati i Republikanci; Velika Britanija – Laburisti i Konzervativci)

4. **″Dva plus″ stranački sustavi** su danas dosta zastupljeni, a sastoje se od dvije značajnije stranke (od kojih niti jedna ne može samostalno formirati vlast) te jedne ili nekoliko manjih, relevantnih stranaka koje onda donose prevagu u formiranju vlasti (npr. u Njemačkoj imamo dvije značajne stranke Kršćansko-

demokratska (CDU) i Socijaldemokratsku (SDP), ali i dvije manje stranke koje određuju pobjedu – Liberalnu stranku i Zelene)

5. **Višestranački sustavi** su takvi u kojima ima veći broj stranaka koje osvajaju glasove na izborima, u takvim sustavima se uglavnom osnivaju ″koalicijske″ vlade sačinjene od više stranaka, a zbog njihove različitosti često dolazi da nestabilnosti (npr. Italija, Švedska…)

Osim političkih stranaka na političkoj sceni neke zemlje ili svijeta djeluju interesne skupine i društveni pokreti. Interesne skupine su samostalna udruženja građana koja nisu neposredno vezana uz politiku, državu i borbu za vlast, već se bave zaštitom ekonomskih i drugih interesa svojih članova. U najznačajnije interesne skupine ubrajamo sindikate, grupe za pritisak (lobiji), različita profesionalna udruženja te razna ženska, kulturna ili športska društva i organizacije.

Sindikati su organizacije koje okupljaju radnike određenih grana djelatnosti i brane njihove interese. Prvi sindikati nastali su u 19.stoljeću (kada se i javlja radnička klasa) u razvijenim zemljama Europe i Amerike. Sve većim utjecajem države na gospodarstvo i njezinim posredovanjem između sindikata i poslodavaca, sindikati ponekad dolaze i u sukob s državom i poprimaju politički karakter.

Najčešće sredstvo djelovanja sindikata su **štrajkovi** ili **obustave rada.** Štrajkovi mogu imati različit karakter prema tome kako se provode i koliki im je opseg:

- bijeli štrajk, radnici dolaze na posao, ali ne rade (zabušavanje)
- štrajk upozorenja, kratkotrajna obustava rada kojom se želi pokazati ozbiljnost sindikata da pokrene obustave većih razmjera
- štrajk u jednom poduzeću
- štrajk u cijeloj grani privrede
- generalni štrajk, u njima sudjeluje velik ili veći dio djelatnika u gospodarstvu neke zemlje

Interesne skupine mogu djelovati i kao **grupe za pritisak**. One utječu na vladu, stranke, javnost ili članove parlamenta. Imaju politički karakter i pritiskom žele ostvariti svoje interese. U SAD-u su ove grupe uglavnom nezavisne, dok u Europi one obično djeluju unutar pojedinih stranaka ili drugih udruženja.

Društveni pokreti predstavljaju kolektivne, masovne i spontane akcije ljudi koji pokreću rješavanje značajnih društvenih pitanja i teže društvenim promjenama. Oni okupljaju ljude različite dobi, vjere, spola, nacionalnosti, a okrenute su kvaliteti života pojedinca, nemaju čvrstu organizaciju i hijerarhiju, a koriste se drugačijim oblicima djelovanja: prosvjedi, demonstracije, peticije…

1.7. IZBORI

Izbori su temeljni politički proces koji počiva na izbornim pravima ljudi. Prilikom provođenja izbora treba voditi računa o slijedećim elementima:

- zakonska određenost za raspisivanje izbora
- utvrđivanje pravila provođenja i nadzora izbora
- mehanizam provođenja izbornih rezultata

Izbori u demokratskim državama moraju zadovoljiti nekoliko kriterija da bi bili prihvaćeni:

- moraju biti slobodni i pošteni,
- moraju biti tajni i opći,
- moraju biti kompetitivni

S obzirom na broj političkih stranaka koje na izborima konkuriraju izbori se dijele na:

a) **Kompetitivne** – karakteristični za demokratske države (SAD, Kanada, Novi Zeland, Japan)
b) **Polukompetitivne** (semikompetitivne) – autoritarne države (Latinska Amerika, Afrika, Rusija)
c) **Nekompetitivne** – diktature (afričke i azijske diktature)

Današnje izborno pravo ima četiri karakteristike, ono je:

- **opće** – znači da svi imaju pravo birati i biti birani uz određena ograničenja kao što su punoljetnost i državljanstvo (i da pravomoćnom sudskom odlukom nisu lišeni poslovne sposobnosti)
- **jednako** – jedna osoba jedan glas
- **tajno** – slobodno izražavanje volje svakog birača se osigurava tajnošću njegovog izbora
- **izravno** – birači neposredno određuju svoje političke predstavnike

Kao oblik izbora imamo i referendum**. Referendum** predstavlja izravno političko odlučivanje naroda po nekom važnom pitanju za državu. Na referendum se gleda kao na najviši oblik demokracije jer predstavlja izravno očitovanje naroda o nekom pitanju.

Izgled stranačkog sustava uvelike ovisi o izbornom sustavu koji vlada u državi. Razlikujemo dva osnovna **tipa izbornih sustava**:

a) **Većinski izborni sustav** je takav u kojem onaj tko dobije najviše glasova odnosi pobjedu. U takvom sustavu male stranke imaju slabe izglede i on odgovara uglavnom dvostranačkim ili ″dva plus″ stranačkom sustavu (može biti **relativni većinski** i **apsolutni većinski**)

b) **Proporcionalni (razmjerni) izborni sustav** je takav u kojem stranka dobiva zastupnička mjesta proporcionalno postotku glasova koje je dobila na izborima. Takav sustav odgovara manjim strankama i stranačkim sustavima s većim brojem stranaka, a vlada se često mora sastavljati na temelju koalicija (Hrvatska ima ovakav sustav i stranka, da bi ušla u parlament, mora na izborima osvojiti najmanje 5% glasova)

c) **Kombinirani ili mješoviti izborni sustav –** kombinacija prethodno navedenih sustava

Miješoviti izborni sustav, koji je postojao u Hrvatskoj do 2000.godine, a on podrazumijeva kombinaciju ova dva sustava kada se izbor jednog dijela zastupnika bira na većinski način, a drugi dio zastupnika na proporcionalni način.

U Republici Hrvatskoj od prvih višestranačkih izbora 1990. do danas razlikujemo nekoliko vrsta izbora:

- Izbori za Zastupnički dom Hrvatskog sabora, prema proporcionalnom sustavu
- Izbori za predsjednika Republike koji se održavaju prema većinskom sustavu
- Izbori ja jedinice lokalne uprave i samouprave, na kojima se biraju vodstva županija, gradova i općina

1.8. USTROJSTVO DRŽAVNE VLASTI

(TRIOBA VLASTI , PARLAMENTARIZAM, PREDSJEDNIČKI I POLUPREDSJEDNIČKI SUSTAV)

U većini modernih država (osnovno obilježje demokracija) vlast je podijeljena na tri dijela:

1. Zakonodavnu – koja donosi zakone, a izražena je u predstavničkom tijelu (parlament, sabor, skupština..)

2. Izvršnu - koja provodi zakone, predstavljaju vlada i predsjednik

3. Sudbenu – koja tumači zakone i određuje sankcije prema onima koji je krše, a predstavljaju ju sudovi

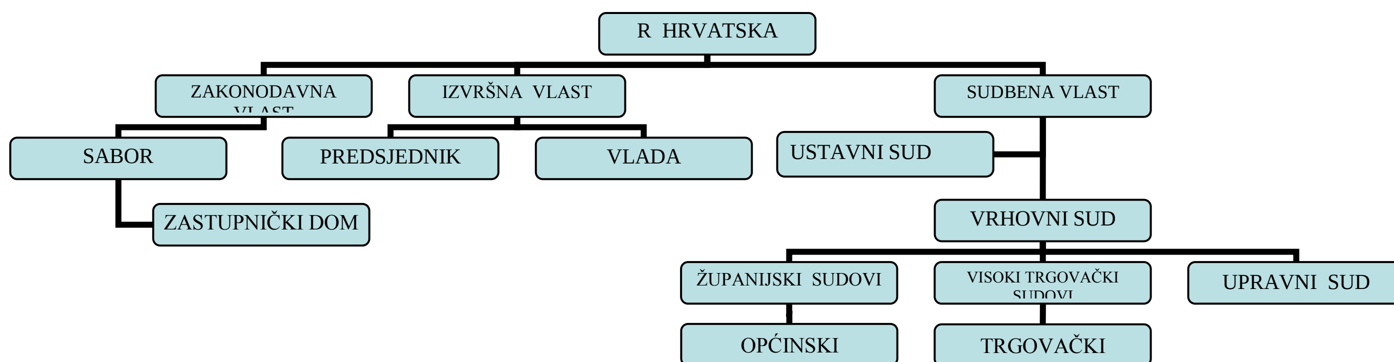
Sve demokratske države imaju predsjednika (ili monarha) na čelu države, ali njihova, zakonom utvrđena , moć se razlikuje, stoga prema odnosu između parlamenta (zakonodavne vlasti) i predsjednika (izvršne vlasti) razlikujemo tri sustava:

- *Parlamentarni sustav* (*parlamentarizam*) – je sustav u kojem zakonodavno tijelo ima najveću moć. Birači na izborima biraju predstavnike u zakonodavno tijelo, a zatim jedna ili više političkih stranaka koje su pobijedile na izborima dogovaraju i izabiru vladu. Predsjednika (uglavnom) bira parlament i on ima simboličku i ceremonijalnu ulogu. Postoji kontrola vlade od strane parlamenta (ovakav sustav imaju Italija, Njemačka, Hrvatska).

- *Predsjednički sustav* (*prezidencijalizam*) – je sustav u kojem predsjednik nije odgovoran parlamentu, ima pravo veta na odluke parlamenta, može raspustiti parlament, ako on izglasa nepovjerenje vladi, a parlament ne može ničim blokirati predsjedničke odluke. Manja kontrola izvršne vlasti od strane parlamenta (predsjednički sustav ima SAD)

- *Polupredsjednički sustav* (*semiprezidencijalizam*) – je politički sustav koji ima značajke i parlamentarnog i predsjedničkog sustava. I vlada i predsjednik imaju određene upravne ovlasti, a predsjednikove su veće i odlučujuće. Zakoni stupaju na snagu tek nakon što ih potpiše predsjednik. Predsjednika biraju birači, a predsjednik imenuje kandidata za premijera (ovdje je primjer Francuska)

1.9. USTROJSTVO REPUBLIKE HRVATSKE

1.9.1. HRVATSKI SABOR

Hrvatski sabor je predstavničko tijelo građana i nositelj zakonodavne vlasti u R Hrvatskoj, najvažniji i temeljni organ države, određuje pravne uvjete djelovanja svih ostalih državnih organa. Ima jednodomnu strukturu:

- ***Zastupnički dom*** – predstavničko tijelo građana koje samostalno odlučuje o svim pitanjima iz nadležnosti Hrvatskog sabora

HS može imati od 100-160 zastupničkih mjesta (trenutno ih ima153), a zastupnici u HS se biraju na parlamentarnim izborima na mandat od četiri godine.

Od ukupnog broja, 140 zastupnika bira se na temelju proporcionalnih izbora sa stranačkih lista u 10 izbornih jedinica, 8 predstavnika biraju nac.manjine, a ostatak mjesta zauzimaju predstavnici iz dijaspore.

HS redovno zasjeda dva puta godišnje, između 15.siječnja i 15. srpnja te 15.rujna i 15. prosinca. HS se na zasjedanje može pozvati i izvanredno na zahtjev Predsjednika Republike, Vlade ili većine zastupnika. Zastupnici u HS se biraju na parlamentarnim izborima na mandat od četiri godine. HS se raspušta po isteku mandata, u slučaju prijevremenih izbora, a može ga raspustiti i Predsjednik republike u skladu sa svojim ovlastima.

HS ima predsjednika (Luka Bebić) te od dva do pet potpredsjednika (Šeks, Jarnjak, Friščić, Antunović i Mimica), a ustrojstvo i način rada se uređuje poslovnikom o radu HS. Radna tijela Sabora su **odbori** i **povjerenstva**.

Radi uspješnijeg rada HS osnivaju se **odbori,** tj. komisije (stalni za pravosuđe, financije, vanjske poslove, gospodarstvo, turizam, ljudska prava…), a ima ih 25.

Osim što sjede u stalnim odborima, zastupnici su podijeljeni u **klubove zastupnika** koji okupljaju sve zastupnike jedne političke stranke u Saboru, a najčešće nose jednake nazive kao i političke stranke kojima pripadaju. Klub zastupnika mogu osnovati:

- politička stranka koja ima najmanje tri zastupnika,
- dvije ili više političkih stranaka koje imaju zajedno najmanje tri zastupnika,
- najmanje tri nezavisna zastupnika,
- zastupnici iz reda nacionalnih manjina

HS odluke donosi na tri načina:

- ***običnom većinom*** – većina prisutnih zastupnika i većina zakona se donosi na ovaj način (međutim mora biti prisutan kvorum (50% + 1 od ukupnog broja), što znači da bi HS mogao donijeti zakon mora biti prisutno najmanje 77 zastupnika)
- ***većinom svih zastupnika*** – svi zastupnici moraju biti prisutni i na ovaj način se donose zakoni koji se odnose na ljudska prava, izborni sustav, način rada državnih tijela, te lokalne i područne samouprave
- ***⅔ većinom*** – svih zastupnika, na ovaj način se donose zakoni koji reguliraju pitanja nacionalnih manjina, odluka o prelasku oružanih snaga preko granica R Hrvatske , promjeni Ustava i promjeni granica RH.

Zastupnici HS na početku zasjedanja imaju pravo postavljati pitanja članovima Vlade o njihovom radu, a to je poznato pod nazivom ″aktualno prijepodne″ ili ″aktualni sat″.

Ovlasti HS :

- **odlučuje o donošenju i promjeni Ustava**
- **donosi zakone**
- **donosi državni proračun**
- odlučuje o ratu i miru
- donosi akte kojima se izražava politika HS
- donosi strategiju nacionalne sigurnosti i obrane
- odlučuje o promjenama granica
- raspisuje referendume
- obavlja izbore, imenovanja i razrješenja
- nadzire rad Vlade RH

Državni proračun utvrđuje državne prihode i rashode. Proračun se obično donosi krajem godine za iduću godinu, a njime se planiraju državni troškovi za iduću godinu(za školstvo, obranu, zdravstvo..) te državni prihodi od poreza (na dodanu vrijednost, na dohodak..)

Referendum je izravno izjašnjavanje građana o pojedinom pitanju od općeg društvenog interesa. HS može raspisati referendum o prijedlogu za promjenu Ustava, zakona i drugim pitanja iz njegovog djelokruga rada. Referendum može raspisati i Predsjednik RH na prijedlog Vlade. HS će raspisati referendum ukoliko to zatraži 10% od ukupnih birača. Odluka donesena na referendumu je obvezujuća.

Za uspješno i dobro obavljanje posla, zastupnicima se moraju jamčiti određena prava, a to su:

Slobodni mandat – zastupnici imajupravo djelovati prema vlastitom mišljenju bez opasnosti da će zbog toga snositi posljedice, suprotno tomu je obvezujući mandt koji imaju npr.sindikalni vođe ili studentski predstavnici
Imaju imunitet
Primaju stalnu novčanu naknadu

1.9..2 PREDSJEDNIK REPUBLIKE HRVATSKE

Prema Ustavu Predsjednik RH **predstavlja i zastupa državu** u zemlji i inozemstvu, brine se za redovito i usklađeno djelovanje državne vlasti te je odgovoran za obranu neovisnosti i teritorijalne cjelovitosti RH.

Predsjednik se bira na općim **(predsjedničkim) izborima na vrijeme od 5 godina**. Netko za predsjednika može biti *biran najviše dva puta*. Za predsjednika se može kandidirati svaka punoljetna osoba državljanin RH koja skupi 10 000 potpisa birača. Predsjednikom postaje onaj kandidat koji osvoji apsolutnu većinu glasova birača koji su izašli na izbore (**50% + jedan glas**). Ukoliko niti jedan kandidat ne dobije većinu glasova, izbori se ponavljaju nakon **14 dana (drugo krug),** u koji ulaze samo dva kandidata koja su u prvom krugu osvojila najviše glasova. Izbori se moraju provesti u roku od 30-60 dana prije isteka mandata starog predsjednika.

Prvi predsjednički izbori u neovisnoj RH održani su **1992.g** – pobjeda F. Tuđmana (56,7% glasova)
1997.g. – pobjeda F. Tuđmana (61,4% glasova)
1999.g.- Tuđman umire, a v.d. postaje tadašnji predsjednik Sabora V. Pavletić kojeg je nakon izbora početkom **2000.g.** zamijenio novi predsjednik Sabora Z. Tomčić
2000.g. održavaju se predsjednički izbori – 1. krug S. Mesić i D. Budiša, u 2. krugu pobjeđuje S. Mesić
2005.g. pobjeda Mesića (48,9%) u 2. krugu nad J. Kosor (20,3%)
2010.g. – pobjeda Ive Josipovića

Prilikom preuzimanja dužnosti Predsjednik **polaže prisegu**, a mora **podnijeti i ostavku na članstvo u političkoj stranci** u kojoj se prije izbora nalazio. Kao predsjednik ne može obavljati ni jednu drugu javnu ili profesionalnu dužnost.

Predsjednik u suradnji s Vladom RH **oblikuje i provodi vanjsku politiku zemlje**, na prijedlog Vlade RH postavlja šefove diplomatskih misija i imenuje veleposlanike. Predsjednik RH je **vrhovni zapovjednik oružanih snaga** RH, imenuje i

razrješuje vojne zapovjednike, objavljuje rat i zaključuje mir. Predsjednik RH u suradnji s Vladom RH **usmjerava rad tajnih službi**.

Postupak za **utvrđivanje odgovornosti** Predsjednika RH može pokrenuti Hrvatska sabor, ⅔ većinom glasova, a **odgovornost mu utvrđuje** Ustavni sud. Ukoliko mu se utvrdi odgovornost, predsjedniku prestaje dužnost po sili zakona.

Predsjednik RH na prijedlog Vlade RH **može raspustiti HS** ukoliko on ne izglasa povjerenje Vladi na njezin zahtjev ili ako u roku od 120 dana od predlaganja ne prihvati državni proračun.

Prema Ustavu **Predsjednik RH**:

- **raspisuje izbore za Sabor** i saziva ga na prvo zasjedanje
- **raspisuje referendume** u skladu s Ustavom
- **povjerava mandat za sastavljanje Vlade**, osobi koja na temelju raspodjele zastupničkih mjesta u Saboru uživa povjerenje većine svih zastupnika
- **daje pomilovanja**
- **dodjeljuje odlikovanja i priznanja** određena zakonom

1.9.3. VLADA REPUBLIKE HRVATSKE

Vlada RH **obavlja izvršnu vlast** u skladu sa zakonom, a čini ju njezin predsjednik, jedan ili više potpredsjednika te ministri. Ostale članove Vlade predlaže osoba kojoj je Predsjednik povjerio mandat za sastavljanje Vlade. U roku od 30 dana od trenutka prihvaćanja mandata za sastavljanje vlade, mandatar treba HS, predstaviti Vladu i njezin program te zatražiti glasovanje. Vlada stupa na dužnost ako ju potvrdi većina svih zastupnika.

Ako mandatar u roku od 30 dana ne sastavi Vladu, Predsjednik mu može produžiti rok za još 30 dana, a ako mi u tom roku ne sastavi Vladu, ili ako predloženu Vladu Sabor ne prihvati, Predsjednik RH će mandat za sastavljanje Vlade povjeriti drugoj osobi. Ukoliko se Vlada ne može sastaviti Predsjednik će imenovati privremenu i nestranačku Vladu te će istodobno raspisati prijevremene izbore.

Vlada RH je odgovorna HS, a predsjednik i članovi Vlade su zajednički odgovorni za odluke koje donosi Vlada, a pojedinačno su odgovorni za svoje područje rada.

Pitanje povjerenja predsjedniku Vlade, pojedinom članu Vlade ili Vladi u cjelini može potaknuti sam predsjednik Vlade ili najmanje 1/5 zastupnika u HS. Odluka o nepovjerenju se donosi ako je za nju glasovala većina svih zastupnika, a ukoliko se nepovjerenje izglasa, predsjednik Vade, njezin član ili Vlada u cjelini podnose ostavku.

Ovlasti Vlade RH su :

- **predlaže zakone i druge akte** HS
- **predlaže državni proračun**
- **provodi zakone i druge odluke** Sabora u djelo
- vodi vanjsku i unutarnju politiku
- usmjerava i nadzire rad državne uprave
- brine o gospodarskom razvitku zemlje
- usmjerava djelovanje i razvitak javnih službi
- obavlja druge poslove određene Ustavom

1.9.4. SUDBENA VLAST REPUBLIKE HRVATSKE

Sudbenu vlast **obavljaju sudovi**, ona je samostalna i neovisna. Najviši sud u R Hrvatskoj je **Vrhovni sud** koji osigurava **jedinstvenu promjenu zakona i ravnopravnost građana**. Sudske rasprave su javne, a presude se izriču javno i u ime R Hrvatske. Javnost se može isključiti iz cijele rasprave ili jednog njezinog dijela ako je to u interesu morala, javnog reda ili državne sigurnosti.
Na čelu Vrhovnog suda nalazi se predsjednik Vrhovnog suda kojeg na prijedlog Predsjednika RH te uz mišljenje sudaca Vrhovnog suda imenuje **Hrvatski sabor.**

Sudačka dužnost je stalna, a sudac će biti razriješen dužnosti ako to sam zatraži, izgubi sposobnost obavljanja sudskog posla, bude osuđen za kazneno djelo, kada navrši 70 godina i ako to odluči **Državno sudbeno vijeće** zbog počinjenog teškog stegovnog djela.

Suce (osim sudaca Ustavnog suda te predsjednika Vrhovnog suda) imenuje i razrješuje **Državno sudbeno vijeće (DSV**), a članove DSV bira HS na vrijeme od 4 godine iz reda istaknutih sudaca, odvjetnika i sveučilišnih profesora pravnih znanosti.

Uz sudbenu vlast je vezan i **Ustavni sud R Hrvatske**. Njega čini 13 sudaca koje imenuje HS na vrijeme od 8 godina iz redova istaknutih sudaca, odvjetnika i sveučilišnih profesora pravnih znanosti. Sudci ustavnog suda imaju imunitet kao i zastupnici HS, a istovremeno ne mogu obavljati nijednu drugu dužnost (niti biti članovi političke stranke.

Prema Ustavu, Ustavni sud RH:

- **odlučuje o suglasnosti zakona s Ustavom**
- **odlučuje povodom ustavnih tužbi** protiv pojedinačnih odluka državnih tijela
- **rješava sukob nadležnosti** između tijela zakonodavne, izvršne i sudbene vlasti
- **odlučuje o odgovornosti** Predsjednika države
- **nadzire rad političkih stranaka** (može zabraniti njihov rad)
- **nadzire ustavnost i zakonitost izbora i referenduma**

1.9.5. LOKALNA UPRAVA I SAMOUPRAVA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Jedinice lokalne samouprave su **općine** i **gradovi**, a jedinice područne (regionalne) samouprave su **županije**. Općine, gradovi i županije se osnivaju zakonom.

Općina je jedinica lokalne samouprave koja se osniva za područje više naseljenih mjesta koja predstavljaju prirodnu, gospodarsku i društvenu cjelinu te su povezana zajedničkim interesima stanovništva.

Grad je jedinica svako mjesto koje im više od 10.000 stanovnika, a predstavlja urbanu, povijesnu, prirodnu, gospodarsku i društvenu cjelinu. U sastav grada mogu biti uključena i prigradska naselja koja s gradskim naseljem čine gospodarsku i društvenu cjelinu te su s njim povezana migracijskim kretanjima i svakodnevnim potrebama stanovništva od lokalnog značenja.

Iznimno, gradom se može proglasiti i mjesto s manjim brojem stanovništva, ukoliko za to postoje posebni razlozi (povijesni, gospodarski).

Županija jedinica područne samouprave čije područje predstavlja prirodnu, povijesnu, prometnu, gospodarsku, društvenu cjelinu. Teritorij RH je podijeljen na 21 županiju, s tim da je 21. grad Zagreb.

RH ima 127 gradova te 429 općina.

Ove jedinice imaju svoja tijela upravljanja:

Predstavnička tijela - Općinsko vijeće
- Gradsko vijeće
- Županijska skupština

Izvršna tijela - Općinski načelnik i Općinsko poglavarstvo
- Gradonačelnik i Gradsko poglavarstvo
- Župan i Županijsko poglavarstvo

Sudska tijela - Županijski i Općinski sudovi

Jedinice lokalne samouprave (općine i gradovi) obavljaju **poslove od lokalnog značenja** kao što su:

- uređenje naselja,
- komunalne djelatnosti,
- socijalna skrb,
- briga o djeci,
- primarna zdravstvena zaštita,
- odgoj i osnovno obrazovanje,
- protupožarna i civilna zaštita itd.

Županija obavlja **poslove od regionalnog značenja,** koji se odnose na:

- školstvo,
- zdravstvo,
- prostorno i urbanističko planiranje,
- gospodarski razvoj,
- promet i prometnu infrastrukturu,
- planiranje i razvoj mreže obrazovnih,

1. 10. LJUDSKA PRAVA I CIVILNO DRUŠTVO

Pojam koji se usko veže uz ljudska prava je *demokracija*. Temeljne vrijednosti moderne demokracije su slijedeće:

- svaki čovjek je osoba koja ima svoje **dostojanstvo**
- **sloboda**
- pravna i politička **jednakost**

Ljudska prava ili prava čovjeka su temeljna prava koja pripadaju svakom čovjeku samom činjenicom njegova postojanja kao čovjeka.

Razlikujemo dva tipa demokracije:

1. **Neposredna demokracija** – ona u kojoj odluke donose svi koji su za njih izravno zainteresirani (danas u obliku referenduma)
2. **Predstavnička demokracija –** ona u kojoj narod bira svoje predstavnike koji u njihovo ime donose odluke

Stupanj demokracije nekog društva se mjeri razinom ljudskih sloboda koje pojedinac može ostvariti u tom društvu. Kako se ljudi međusobno razlikuju: prema spolu, rasi, vjeri, nacionalnosti, izgledu, bogatstvu …, kroz povijest je dolazilo do raznih neravnopravnosti i ograničenja ljudskih prava. Neprestanom borbom ljudi su podizali razinu ljudskih prava i međusobne ravnopravnosti, a kroz povijest nastali su brojni dokumenti koji su se odnosili na zaštitu različitih ljudskih prava i sloboda – najznačajniji takav dokument je Opća deklaracija o pravima čovjeka UN-a iz 1948.g. jer objedinjuje sva, do tada spominjana, ljudska prava, detaljnije ih obrađuje i njene odrednice su mnoge države stavile u svoje Ustave.

Ljudska prava možemo podijeliti prema dva kriterija. Prvi kriterij je način na koji se ona provode, te ih prema tom kriteriju dijelimo na:

1. **Protektivna ili zaštitna ljudska prava** – su ona koja štite pojedinca od samovlasti države, a ovdje ubrajamo pravo glasa, slobodu govora, političkog opredjeljenja i djelovanja, pravo na privatnost doma …..
2. **Razvojna ljudska prava –** su ona koja se prepoznaju u stalnom razvijanju i proširivanju sloboda pojedinca, a očituju se u djelovanju raznih društvenih pokreta kao što su pokreti za prava žena, djece, mirovni i antinuklearni pokreti, ekološki pokreti …

Drugi kriterij prema kojem možemo podijeliti ljudska prava je onaj prema kojem ljudska prava svrstavamo u tri skupine:

1. **Građanska(osobna) prava** – se odnose na osobnost pojedinca. Ova prava su prirodna i neotuđiva svakom čovjeku, a stječu se rođenjem te ih država svojim djelovanjem ne smije povrijediti: pravo na život, sloboda misli, vjerskog opredjeljenja, jednakost pred zakonom,…
2. **Politička prava** - se odnose na slobodu okupljanja i udruživanja, izborna prava te prava na slobodu informacija. Ova vrsta ljudskih prava je direktno povezana s razvojem demokratske države i predstavničke vlasti, a pojedinac ih stječe punoljetnošću.
3. **Socijalna ili ekonomske prava** – su rezultat dugotrajne borbe najširih slojeva društva za poboljšanje svog gospodarskog i društvenog položaja – pravo na rad, obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, socijalnu skrb, slobodu od siromaštva i straha … Ova se prava najteže ostvaruju jer ovise o ekonomskom, političkom i kulturnom stanju države.
4. **Prava "treće" generacije –** obuhvaćaju pravo na mir, zdravi okoliš, humanitarnu pomoć, političku, kulturnu i gospodarsku samostalnost….

Civilno društvo je područje slobodnog izražavanja interesa pojedinca. Kao državljani svi smo jednaki, ali u civilnoj sferi društva svatko od nas je poseban, jedinstven i razlučit po svojim interesima, sposobnostima i djelatnostima. U suvremenim demokratskim društvima se pod civilnim društvom podrazumijevaju sva ona javna djelovanja koja nisu pod izravnim nadzorom države, a tu ubrajamo djelovanje: dobrovoljnih udruga, interesnih skupina, društvenih pokreta i političkih stranaka.

Organiazcije koje štite ljudska prava su sljedeće:

Ujedinjeni narodi – međuvladina organizacija osnovana 1945.g. u New Yorku s ciljem očuvanja globalnog svjetskog mira i sigurnosti. RH je članica UN-a od 1992.godine

Vijeće Europe – regionalna međuvladina organizacija sa sjedištem u Strasbourgu osnovana 1949.g. radi razvoja demokracije, zaštite ljudskih prava, jačanja pravnih sustava članica te gospodarskog i društvenog razvoja. Zalaže se za promicanje i zaštitu

ljudskih prava, jednakost i socijalne pravde, slobodu medija, poboljšanje zdravstvenih standarda, zaštitu okoliša… RH je članica od 1996.g.

Amnesty International – međunarodna nevladina org. sa sjedištem u Londonu osnovana 1961.g. radi oslobađanja osoba koje su uhićene zbog svojih uvjerenja, boje kože, vjere, spola, etničkog podrijetla i jezika…zalažu se za ukidanje smrtne kazne i zabranu mučenja.

U ustavnoj tradiciji mnogih razvijenih zemalja postoji institucija **OMBUDSMANA** čija je funkcija štiti prava građana nasuprot vlastima i državnom aparatu. Nastala je u Švedskoj poč.19.st.

Tu funkciju u RH obavlja **PUČKI PRAVOBRANITELJ** – opoopunomoćenik je H sabora te štiti ustavna i zakonska prava građana u postupku pred državnom upravom i tijelima koje imaju javne ovlasti.
Čl. 14. Ustava RH govori o ljudskim pravima.

1.11. EUROPSKA UNIJA

Osnovalo ju je šesta zemalja prvo 1951.g.u Parizu: Belgija, Francuska, Italija, Luksemburg, Nizozemska i Zapadna Njemačka. Na temelju **Ugovora iz Rima 1957. g.** (počela je funkcionirati 1. siječnja 1958g.) nastaje **Europska ekonomska zajednica**, kasnije poznata kao Ekonomska zajednica..

Početak integracije u Europi, koji je rezultirao nastankom EEZ, započeo je osnivanjem Europske zajednice za ugljen i čelik. Nju su osnovale navedene države 1952.g., a uklanjanjem svih ograničenja u trgovini ugljenom, čelikom i željeznom rudom unutar članica zajednice, nastojale su postati konkurentnijom na međunarodnom tržištu.

Ujedinjujući se, zemlje zapadne Europe smatrale su da će postati politička i ekonomska sila u svijetu, u kojem su dominirali politički divovi – SAD i bivši Sovjetski savez, odnosno ekonomski divovi – SAD i kasnije Japan.

U tom smislu postavili su si slijedeće ciljeve:

- **slobodnu bescarinsku trgovinu između zemalja članica**
- **zajedničke carine na proizvode zemalja članica**
- **slobodno kretanje rada, usluga i kapitala unutar Zajednice**
- **zajedničku politiku na području poljoprivrede i transporta**
- **zakonsku zabranu bilo kakvog ograničenja trgovinske konkurencije unutar Zajednice**

Uvedena je i zajednička novčana jedinica – euro – koja se koristi u transakcijama banaka i poduzeća, a dotadašnje nacionalne valute bile su u prometu do 28. veljače 2002.g., kada su povučene iz opticaja. Uvođenje i opticaj eura nadzire Europski sustav centralnih banaka (ESCB) koji se sastoji od Europske centralne banke i nacionalnih banaka članice monetarne unije. Međutim, neke zemlje članice nisu prihvatile euro kao nacionalnu valutu, već su zadržale svoje nacionalne valute, npr. Velika Britanija, Švedska.

Od 1. svibnja 2004.g. (kada se pridružilo 10 novih članica) Europsku uniju čine 25 zemalja: Austrija, Belgija, Cipar, Češka, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Grčka, Irska, Italija, Letonija, Litva, Luksemburg, mađarska, Malta, Nizozemska, Njemačka, Poljska, Portugal, Slovačka, Slovenija, španjolska, Švedska i Velika Britanija. Službenih je 20 jezika.

Dana 20. travnja 2004. godine Europska komisija je objavila pozitivan *avis*, prema kojem Hrvatska zadovoljava kriterije za status kandidata i za početak pregovora o punopravnom članstvu u Europskoj uniji.

Najvažnije godine u razvoju EU:

1951.	6 država (Belgoja, Francuska, Italija, Luxemburg, Nizozemska, Zap. Njemačka) potipsalo je Pariški ugovor i utemeljilo Europsku zajednicu za ugljen i čelik
1957.	Potpisan Rimski ugovori kojima su utemeljene Europska ekonomska zajednica i Europska zajednica za atomsku energiju.
1973.	Prvo proširenje: Danska, Irska i Velika Britanija.
1979.	Održani prvi izravni izbori za Europski parlament
1981.	Drugo proširenje: Grčka
1986.	Potpisan je Jedinstveni europski akt kojim se mijenjaju početni ugovri.
1986.	Treće proširenje: Portugal i Španjolska
1993.	Stupio na snagu Ugovor iz Mastrichta kojim Europska zajednica postaje EU
1995.	Četvrto proširenje: Austrija, Finska i Švedska.
1997.	Potpisan je ugovor iz Amsterdama
1999.	Euro je postao sredstvo plaćanja u 11 država EU
2001.	Potpisan je ugovor iz Nice
2004.	Peto proširenje: Cipar, Češka, Estonija, Latvija, Litva, Mađarska, Malta, Poljska, Slovačka, Slovenija
2007.	Nastavak petog proširenja: Bugarska i Rumunjska

Institucije EU-a
Iako je velik broj europskih institucija smješten u nizu europskih gradova, belgijski se grad Bruxelles smatra neslužbenom prijestolnicom Europe. U njemu su smještene brojne europske ustanove (Vijeće ministara, Europska komisija, Europski parlament).

Najvažnija iako ne najmoćnija institucija EU-a jest **EUROPSKI PARLAMENT** – odlučuje o najvećem broju pitanja, donosi zajednički proračun, glasuje o predsjedniku europske komisije….
VIJEĆE EUROPSKE UNIJE – čine je ministri vlada država članica koji donose sve najvažnije odluke važne za funkcioniranje EU-a.
EUROPSKO VIJEĆE – u njemu se četiri puta godišnje sastaju predsjednici država ili vlada članica EU-a kako bi odredili daljnji tijek razvoja EU-a.
EUROPSKA KOMISIJA – predlažu nove propise i zakone, sastoji se od onoliko povjerenika koliko članica ima EU. Na čelu se nalazi predsjednik EK, a pojedini su povjerenici zaduženi za određene resore (poljoprivreda, regionalna politika, humanitarna pomoć…)
EUROPSKI SUD PRAVDE – na sudu sjedi po jedan sudac iz svake države članice te zajednički odlučuju je li neka država, tvrtka, institucija ili pojedinac prekršio zajedničke (europske) odredbe.

GOSPODARSTVO

2.1. Pojam gospodarstva i gospodarski sustavi

Do 17. stoljeće o ekonomiji se govorilo kao o filozofskoj kategoriji, tj. njome su se bavili filozofi koji su pokušavali objasniti pravednost ekonomskih odnosa. Riječ ekonomija potječe od grčke riječi *oikonomia* što znači upravljanje kućom. U tom razdoblju značajna su dva filozofska pogleda na ekonomiju. ***Merkantilisti*** su smatrali da je osnovna svrha privređivanja stjecanje kapitala i njegovo oplođivanje, a po njima kapital neke nacije se najviše može povećati vanjskom trgovinom nasuprot njima javljaju se ***fiziokrati*** koji se usredotočuju na prirodni tijek- prema njima stvaranje društvenog bogatstva se može ostvariti samo proizvodnjom nove vrijednosti koja se događa u poljoprivredi. To su mišljenje iskazivali parolom **Laisser faire, laisser passer** (franc.pustite da stvari idu svojim tijekom). Kasnije je tu parolu prihvatila doktrina klasične ekonomije.

Ekonomija se kao znanstvena disciplina javlja prije dva stoljeća. Najznačajniji utjecaj na ekonomiju imao je Adam Smith koji je 1776.g. objavio svoji knjigu Bogatstvo naroda u kojoj objašnjava da sustav djelovanja cijena i tržišta može koordinirati djelovanje ljudi i poduzeća bez centraliziranog upravljanja. Veliki utjecaj na razvoj

ekonomije iz filozofske kategorije u samostalnu znanstvenu disciplinu imala je industrijska revolucija koja započinje u Velikoj Britaniji oko 1760.godine.

Veliku kritiku kapitalizma daje *Karl Marx* u djelu ″Kapital″ u drugoj polovici 19.stoljeća. Zagovornici ove kritike nalaze svoje argumente u velikim gospodarskim krizama koje su se događale 1890-tih i 1930-tih, a socijalisti svoje ideje počinju provoditi 1917.godine u Sovjetskom Savezu.

1980-ih razvijene zemlje zapada dodatno smanjuju utjecaj države na cijene i industriju. 1990-tih i zemlje istočnog bloka prelaze s planske privrede na tržišnu.

Ekonomija, isto kao i politika, je nezaobilazna u svakodnevnom životu. Ona se ne odnosi samo na poduzeća ili državu nego i na svakodnevni život pojedinca. Svi mi kalkuliramo kako u najvećoj mjeri ispuniti naše želje i postići maksimalno zadovoljstvo, a pri tome smo ograničeni oskudnim sredstvima. Upravo s tim promišljanjem se bavi ekonomija. Svaki čovjek koji razumski upravlja sa svojim resursima je zapravo **ekonomist – praktičar** (gospodarstvenik).

Ekonomiju možemo definirati kao znanost koje proučava na koji način društva upotrebljavaju ograničene resurse (izvore) za proizvodnju korisnih dobara (proizvoda i usluga) i način koko ih raspodjeljuju između različitih skupina.

Gospodarstvo je poseban sustav organizacije za proizvodnju, raspodjelu, razmjenu i potrošnju koji obuhvaća djelatnosti, pravila i institucije kojima se te aktivnosti provode. Ako se promatra gospodarstvo na području jedne države kao ukupno gospodarstvo, govori se o nacionalnom gospodarstvu.

Prema područjima koja ekonomija obuhvaća, razlikujemo područje makroekonomije i mikroekonomije. **Makroekonomija** proučava funkcioniranje gospodarstva u cjelini i u sklopu toga proučava ekonomske cjeline kao što su npr. razina nacionalne proizvodnje, ukupnu zaposlenost (nezaposlenost), opću razinu cijena, gospodarski rast i sl. **Mikroekonomija** je područje ekonomije koje analizira pojedina poduzeća, pojedina tržišta, potrošače, pojedine cijene, troškove i sl.

Makroekonomija se temelji na mikroekonomiji jer se sastoji od velikog broja pojedinih tržišta, pa se ova dva područja ekonomije ne mogu promatrati posebno jer svaka promjena u jednom području će se odraziti promjenom u drugom.

2.2. Temeljni ekonomski problem – ograničenost

Da bi se čovjek održao u životu, mora privređivati. **Privređivanje** je svjesna ljudska djelatnost kojom se nastoji smanjiti ograničenost dobara kojima se zadovoljavaju ljudske potrebe.

Potreba je zahtjev pojedinca za dobrima radi uklanjanja osjećaja nezadovoljstva i postizanja odgovarajućeg blagostanja.

Dobro je sredstvo koje može zadovoljiti neku potrebu. Dobra možemo podijeliti na:

- ***Neograničena*** – u neograničenim količinama mogu zadovoljiti potrebe, i koliko god se troše uvijek ih ima. Npr. zrak, sunčeva toplina, svjetlost, more…… Ova dobra nisu predmet privređivanja jer nisu ograničena, nazivaju se još i ***slobodna dobra.***
- ***Ograničena*** – ograničena su ona dobra koje se u prirodi nalaze u ograničenim količinama u odnosu na ljudske potrebe.

U ograničena dobra ubrajamo i ekonomska dobra. **Ekonomsko dobro** je svaka stvar ili usluga koja je željena i rijetka, a rezultat je privređivanja. Ekonomska dobra dijelimo na:

- ***proizvode*** – materijalni su, opipljivi, ne moraju se potrošiti odmah nakon proizvodnje, već se mogu uskladištiti kao zaliha za buduću potrošnju
- ***usluge*** – nematerijalne su, neopipljive, ne mogu se skladištiti niti prenositi (frizer, liječnik, instruktor…)

U ekonomiji se proučava trošak. Problem se svodi na to kako odabrati uporabu ograničenih resursa za zadovoljavanje neograničenih želja ljudi, jer ljudi žele potrošiti mnogo više nego što se u jednoj državi (gospodarstvu) može proizvesti.

Zakon ograničenosti objašnjava da su dobra ograničena jer nema dovoljno resursa da se proizvedu sva dobra koja ljudi žele potrošiti. Osnovni problem svakog gospodarstva je povezivanje ograničenih resursa i neograničenih želja.

I pojedinac i država suočeni su s problemom ograničenih resursa. Pojedinci nemaju dovoljno novca da kupe ono što žele. Niti jedna država nema dovoljno resursa da zadovolji želje cjelokupnog stanovništva – raspolaže fiksnom količinom zemlje, šume, ruda i drugih prirodnih resursa, i u svakom trenutku ima i određen broj tvornica, strojeva, oruđa i radnika.

Odabir jednoga uvijek znači i odricanje od drugoga, a druga najbolja varijanta od koje se odustaje zove se **oportunitetni trošak.** On se uvijek javlja kada imamao ograničenost nekog od resursa – novac, prirodni izvori, pa čak je i vrijeme ograničeno.

Država se također susreće s oportunitetnim troškovima. Vlada mora, npr. odlučiti koliko će potrošiti na nacionalnu obranu, koliko na obrazovanje, znanost i dr. javne djelatnosti. Kako ima ograničen iznos novca, posljedica odluke da se troši više npr. na nacionalnu obranu, je manje trošenja na neko drugo područje društvenog života.

2.3. Temeljna ekonomska pitanja

Postoje ***tri temeljna ekonomska pitanja*** na koja svako gospodarstvo mora odgovoriti:

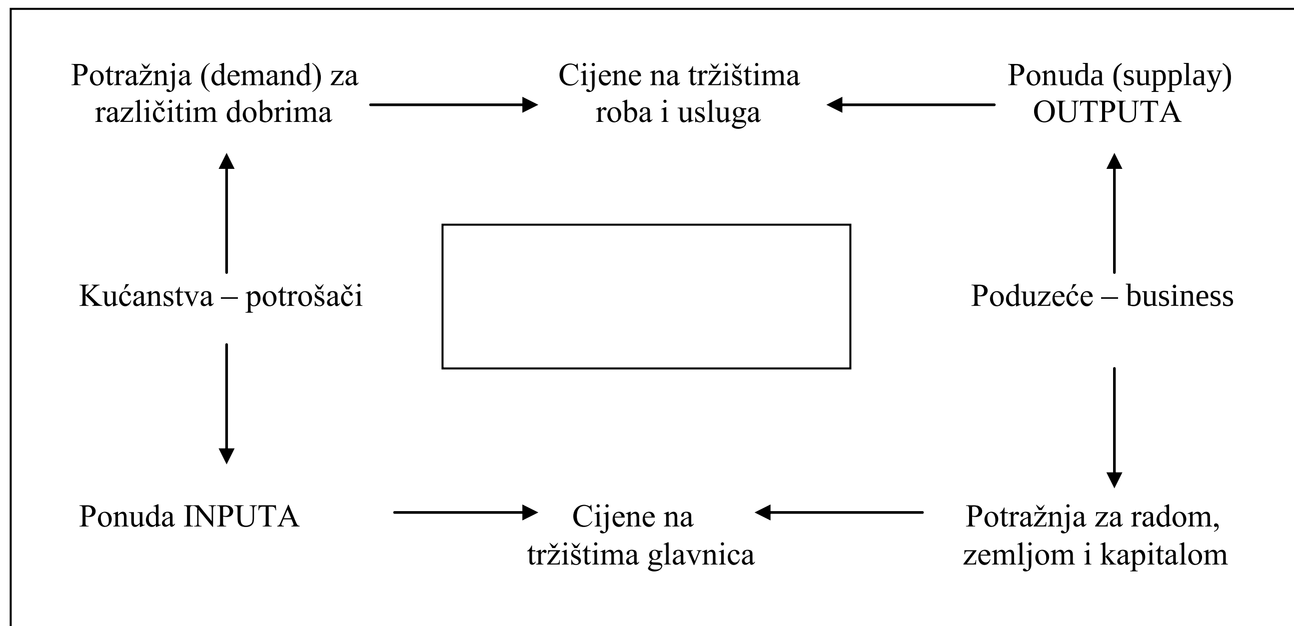
- **ŠTO** proizvesti - moramo si postaviti pitanje koju robu i usluge želimo ponuditi tržištu (potrošačima) i u kojim količinama. Treba ima ti na umu da proizvodnje jednog dobra podrazumijeva odustajanje od proizvodnje nekog drugog dobra. Društvo mora odgovoriti na pitanje koje dobro i u kojim količinama će proizvesti od velikog broja mogućih dobara. Različita društva na različite načine izabiru što će proizvoditi.

- **KAKO** proizvesti - nakon odabira što ćemo proizvesti treba odrediti tehnike i tehnologije kojima ćemo neko dobro proizvesti, a da zadovoljimo odgovarajuće kriterije kao što su kvaliteta, količina u određenom vremenu, isplativost…, a pri tome moramo voditi računa da su troškovi proizvodnje što niži.

- **ZA KOGA** proizvesti, to je pitanje koje se odnosi na distribuciju, tj. plasman dobara među članovima zajednice. Tko će se koristiti proizvedenim dobrima. Kako će se ostvarena dobra razdijeliti između različitih kućanstava i koliki će dohodak ona ostvariti. Dobra se mogu rasporediti na temelju potrebe ili razmjera prema količini dobara što ga svaki pojedinac proizvede, ili tako da se za sve osigura približno jednak udio dobara. Pitanje raspodjele dohotka rješava se na različite načine u različitim društvima. Razvijena gospodarstva to temeljno pitanje rješavaju odlukama o kupnji i prodaji na tržištu. Ponekad vlade poduzimaju i političke mjere u rješavanju dijela gospodarstvenih pitanja.

Ova pitanja si ne možemo postavljati odvojeno već ih moramo promišljati kao jednu cjelinu. Istovremeno moramo razmatrati mogućnosti koji proizvod bi mogli ponuditi tržištu s pitanjem tko bi kupovao taj proizvod, a to je povezano i s načinom proizvodnje tog proizvoda (npr. *ukoliko odlučimo proizvoditi skupocjene, unikatne satove moramo računati s time da će naši kupci biti nekolicina bogatijih ljudi u svijetu, a to znači da će se satovi proizvoditi u malim serijama, čemu treba prilagoditi i način proizvodnje – u ovom slučaju to bi bila ručna proizvodnja)*.

Uz pitanje gospodarstva, pogotovo onog koje se temelji na tržišnim principima, obavezno se javljaju pojmovi ***ponude*** i ***potražnje***. Njihove odnose možemo prokazati slijedećom shemom:

Tri osnovne ekonomske zadaće, tj. odlučivanje što, kako i za koga. Zapravo se svode na biranje između inputa i outputa. **INPUTI** su sve ono što ulazi u neki proces proizvodnje – robe, usluge i preirodni resursi. Njihovim kombiniranjem se stvaraju outputi. **OUTPUT** je ono što nastaje kao rezultat proizvodnje,a to su različita dobra (proizvodi i usluge), a mogubiti namjenjeni potrošnji ili daljnjoj proizvodnji.

2.4. Činitelji proizvodnje

Činitelji proizvodnje (***input****i* proizvodnje) su svi prorodni, proizvedeni i ljudski izvori koji su ograničeni, koriste se u proizvodnji dobara, tj . za dobivanje ***outputa*** (proizvoda i usluga).

Činitelje proizvodnje možemo svrstati u slijedeće skupine:

1. **Prirodni izvori –** prirodno bogatstvo koje ljudi upotrebljavaju u procesu proizvodnje, bilo da je riječ o prirodnoj energiji koja se iskorištava ili o

materiji koja se upotrebljava u proizvodnom procesu. Tu ubrajamo: naftu, plin, šume, rudno bogatstvo, voda itd. ovi se izvori smatraju zadanim ili fiksnim jer se ne mogu brzo povećavati ili ih je teško otkriti.

2. **Rad –** različite ljudske mentalne i fizičke sposobnosti koje se mogu upotrijebiti za proizvodnju proizvoda i usluga. Rad je ljudsko vrijeme provedeno u proizvodnji (npr. radeći u tvornici, obrađujući zemlju, pružajući različite usluge…). Rad je najvažniji input proizvodnje. Za različite radne operacije potrebni su različiti stupnjevi obrazovanja.
3. **Kapital –** je oblik trajnih dobara jednog gospodarstva koji služi za proizvodnju drugih dobara (kapital stvara novu vrijednost). Neka dobra mogu istodobno biti potrošačka ii kapitalna dobra, npr. aubomobil – ukoliko ga koristimo za vlastite potrebe on je potrošačko dobro, ali ukoliko njime obavljamo taxi usluge ili ga koristimo za obuku vozača u auto-školi, on je kapitalno dobro. U kapital ubrajamo opremu, alat, zgrade, prijevozna sredstva te financijski kapital – novac, kojim je moguće kupiti kapitalna dobra.
4. **Poduzetništvo –** je ljudska aktivnost kombiniranja resursa, organiziranja aktivnosti i njihovo vođenje radi proizvodnje proizvoda i usluga. Poduzetnici su osobe kojese angažiraju u poduzeću za pronalaske, organizaciju proizvodnje i preuzimanje rizika.

2.5. Ekonomski (gospodarski) sustavi

Ekonomski sustav je gospodarski poredak koji se sastoji od određenog skupa pravila, ciljeva i poticaja koji upravljaju ekonomskim odnosima između ljudi u društvu te čini okvir za nalaženje odgovora na temeljna ekonomska pitanja.

Tri osnovne metode donošenja ekonomskih odluka u svezi s temeljnim ekonomskim pitanjima su ***običaj***, ***komanda*** *i* ***tržište*** pa na temelju toga možemo razlikovati tri alternativna ekonomska sustava i to **običajno** (tradicionalno), **komandno** (plansko) i **tržišno** gospodarstvo.

Običajna (tradicionalna) gospodarstva uglavnom bila zastupljena u prošlosti, iako se i danas mogu naći u nekim primitivnim civilizacijama i neindustrijskim područjima svijeta u kojima nema nacionalnog gospodarstva. Umjesto toga postoje mnoga odvojena gospodarstva unutar obitelji ili plemena. Rješenje pitanja što, kako i za koga proizvoditi tradicionalno se prenosi od starijih na mlađe.

U **komandnom (planskom) gospodarstvu** država donosi sve odluke u svezi s proizvodnjom i raspodjelom. U ovim gospodarstvima resursi su uobičajeno državno vlasništvo, te država daje naloge proizvođačima koje proizvode proizvoditi, u kojim količinama i po kojim cijenama ih treba prodavati - to se uglavnom određuje

donošenjem planova. Temelji se na ekonomskoj doktrini socijalističke ekonomije. Postojalo je u SSSR-u, Kini, ist. Njemačkoj…). U Hrvatskoj je u vrijeme bivše SFRJ(1945.-1990.) na snazi bio samoupravni socijalizam - komandno gospodrastvo s mnogim elementima tržišnog gospodarstva.

Tržišno gospodarstvo odgovore na 3 temeljna ekonomska pitanja (što, kako i za koga proizvoditi) rješava posredovanjem ponude i potražnje i na toj osnovi formiranjem cijena, koje prisiljavaju proizvođača da proizvode ono što je društveno potrebno. U ovim gospodarstvima pojedinci donose ekonomske odluke, što, kako i za koga proizvoditi. U isključivo tržišnom gospodarstvu država ima malu ulogu, obično u zaštiti prava pojedinaca, vlasništva i sl. Tržište je regulator cjelokupne proizvodnje. Tržišno gospodarstvo temelji se na ekonomskim doktrinama fiziokracije, klasične ekonomije i neoliberalne ekonomije.

Danas gotovo nijedno gospodarstvo nema obilježja isključivo jednog od ovih sustava, već su to **mješovita gospodarstva** s elementima svih triju oblika.

2.6. Ekonomska politika

Svako gospodrastvo osim tržišne ravnoteže nastoji postići i **ekonomsku stabilnost**.

Ekonomska(gospodarska) stabilnost je optimalno stanje u odnosu između gospodarskog rasta, proizvodnje, zaposlenosti i cijena kroz duže razdoblje.
Ona se može postići na 3 načina:

- slobodnim djelovanjem ekonomskih zakona(ponude i potražnje)
- svjesnim koordiniranjem, planiranjem i usmjeravanjem gospodraskih procesa mjerama i instrumentima ekonomske politike
- kombiniranjem elemenata tržišnog mehanizma i državnog intervencionizma (mješovtiti sustavi)

U svijetu u kojem dominira mješovito gospodarstvo gospodarska se stabilnost postiže slobodnim tržišnim mehanizmom i ekonomskom politikom države (Vlade, HNB)

Ekonomska (gospodarska) politika – sustav mjera i instrumenata kojima država(Vlada, središnja banka) svojim intervencionizmom nastoji ostvariti gospodarsku ravnotežu i stabilnost.

Ekonomska se politika svodi na 2 osnovna oblika kojima država utječe na gospodarsku aktivnost, a to su:

1. **FISKALNA POLITIKA** – sastoji se od politike proračuna (javni rashodi i prihodi) i porezne politike.

Proračun – novčani plan prihoda i rashoda države za određeno razdoblje
Ovisno o gospodarskim kretanjima fiskalna politika može biti:

   a) **Ekspanzijska** – povećati proizvodnju i zaposlenost povećanjem javnih rashoda ili smanjenjem poreza
   b) **Kontrakcijska** – suzbijanje inflacije smanjenjem javnih rashoda ili povećanjem poreza.

2. **MONETARNA POLITIKA –** država kontrolira ukupnu ponudu novca u gospodarskom sustavu.

Provodi je središnja banka koja može povećati ili smanjiti količinu novca u optjecaju ovisno o tomu protiv kojih se poremećaja bori. Pa prema tomu, ona može biti:

   a) **Ekspanzijska** – provodi se u vrijeme opadanja gospodarske aktivnosti i povećanja nezaposlenosti, a ostvaruje se povećanjem ponude novca (npr. *središnja banka kupuje vrijednosne papire koje plaća novcem pa se povećava količina novca u optjecaju)*. Time se snižavaju kamatne stope što potiče kreditnu aktivnost gosp.subjekata te se na taj način povećava zaposlenost.
   b) **Kontrakcijska** – provodi se u vrijeme inflacije (pad vrijednosti novca), rasta cijena i rasta ukupne potrošnje, a ostvaruje se smanjenjem ponude novca. Time se smanjuje gospodarska aktivnost, npr. Središnja banka povećava kamatne stope poslovnim bankama koje povećavaju cijenu kredita povećanjem k.s. i na taj način poslovni subjekti teže dolaze do kredita kojima financiraju svoju djelatnost - pad zaposlenosti.

Kamata – naknada za pozajmljeni novac(kredit).

2.7. Ekonomski ciljevi

Ekonomski cilj je učinak kojeg gospodarski subjekti žele postići u svom gospodarskom djelovanju.

Svako društvo određuje vlastite ekonomske ciljeve koji se razlikuju od društva do društva. S obzirom na područja koja obuhvaćaju mogu se podijeliti na mirkoekonomske i makroekkonomske ciljeve.

<u>*Mikroekonomski ciljevi*</u> su:

1. **Ekonomska učinkovitost –** je takva uporaba oskudnih ekonomskih resursa da se proizvede što je moguće više proizvoda i usluga, ali uz što mnaji trošak.

2. **Pravedna raspodjela –** podrazumijeva poštenu raspodjelu dohotka ili dobara između pojedinaca u društvu, međutim pravedne raspodjele nema. O pravednoj raspodjeli može se govoriti samo ako se svim ljudima omogući podmirivanje nekih njihovih osnovnih potreba (za hranom, stanovanjem, obrazovanjem…). Danas kažemo da je raspodjela pravedna ako svaki pojedinac ima jednaku priliku proizvoditi i zarađivati, a svaka raspodjela nakon toga smatra se pravednom.
3. **Ekonomska sloboda** – znači da pojedinci slobodno kupuju, prodaju, organiziraju, proizvode i troše uz relativno malo uplitanja drugih pojedinaca i države.

Makroekonomski ciljevi su:

1. **Gospodarski rast –** je podizanje standarda življenja mjerenog dohotkom ili outputom po stanovniku. To će se postići povećavanjem proizvodnje tj. zapošljavanje proizvodnih čimbenika. Postoje tri načina postizanja gospodarskog rasta:
    - ***proširenjem prirodnih resursa*** – što je bio slučaj u prošlosti od 16. -18. st. otkrivanjem novih kontinenata
    - ***razvojem tehnologije*** – koja omogućuje veću proizvodnost resursa (podrazumijeva i povećanje obrazovanja)
    - ***povećanje kapitalnih resursa*** – većom proizvodnjom kapitalnih dobara, što znači odustajanje od sadašnje proizvodnje radi veće potrošnje u budućnosti.
2. **Puna zaposlenost –** svih raspoloživih resursa, iako se pod ovim najčešće misli na radnu snagu. Rezultat nezaposlenosti je zauvijek izgubljeni dohodak koji smanjuje bogatstvo društva.
3. **Stabilnost cijena –** je iznimno važna jer su cijene glavni mehanizam organiziranja proizvodnje i razmjene u tržišnim gospodarstvima. Nestabilnost cijena stvara zbrku i onemogućuje donošenje dobrih poslovnih odluka. Ovdje moramo spomenuti i inflaciju. Inflacija je rast opće razine cijena i smanjenje vrijednosti novca. Inflacija se izražava u stopama, a izračunava se na slijedeći način:

$$\textbf{Stopa inflacije} = \frac{\text{Razina cijena (god. T)} - \text{Razina cijena (god. T-1)}}{\text{Razina cijena (god. T-1)}} \times 100$$

Suprotna pojava inflaciji je deflacija – pad opće razine cijena.

2.8. Gospodarski ciklusi (krize)

Kada tržište samostalno ili pomoću državne intervencije ne uspije postići gospodarske ciljeve (mikro i makro), može se dogoditi da gospodarstvo padne u određeni oblik krize.

Takve krize gospodarstva dovode u određene gopsodarske cikluse (recesija, stagnacija, depresija).

Gospodarske (ekonomske) krize – faze gospodarskih ciklusa obilježene poremećajima u proizvodnji kapitala, neravnotežom ponude i potražnje, padom cijena, smanjenjem investicija, masovnom nezaposlenošću, propadanjem poduzetništva, banaka i poduzeća.

Temeljni oblici gospodarskih ciklusa su:

1. **RECESIJA** – opadanje uk.gospodarske aktivnosti. Blaži je oblik krize no predstavlja početak dubljeg gopsodarskog opadanja. Može trajati od nekoliko godina do nekoliko desetaka godina(npr. SAD su od 18.st. do danas prolazile kroz više od 20 kriza, a posljednja 2008. odrazila se na čitav svijet pa i na RH).
2. **STAGNACIJA** – opći zastoj u gospodarskom rastu i razvoju neke države. Često puta stagnacija prelazi u depresiju, pad proizvodnje, zaposlenosti i potrošnje. Potrebne su odgovarajuće mjere oživljavanja i poticanja gopsodarskog rasta. U takvim se situacijama može dogoditi da Vlada favorizira jedan dio gospodarstva te sve ostale sektore podređujen njemu.
3. **DEPRESIJA** – slijedi neposredno nakon ekonomske krize. To je faza koju karakterizira niska razina proizvodnje, niske cijene, pad svih ekonomskih vrijednosti, visoka nezaposlenost, visoke kamate, oskudica novca. Aktivna gospodarska politika pokušava to stanje prevladati mjerama poticanja investicija ,potražnje, tehnološkog razvoja, zapošljavanjem – postiže se anticikličkom politikom.
   Npr. Velika industrijska gospodarska kriza

2.9. Tržište

Tržište je mjesto sučeljavanja ponude i potražnje te formiranja cijena. Ono predstavlja mehanizam kojim potražnja i ponuda svojim međusobnim djelovanjem određuju količine roba i usluga koje će se prodavati i njihove cijene. Tržište može biti točno određeno mjesto na kojem se susreću ponuđači i potrošači , ali isto tako, tržište postoji i kada nema izravnog kontakta između ponude i potražnje, a niti roba ne mora

biti prisutna (prodaja putem kataloga, burze i sl.), niti tržište mora biti točno određeno fizičko mjesto (prodaja putem interneta).

Proizvođači žele maksimizirati svoje profite. To mogu postići ili povećanjem cijena ili smanjenjem troškova proizvodnje. Ukoliko se pojave nove tehnike i tehnologije koje su jeftinije ili u manjoj jedinici vremena proizvedu veće količine dobara i usluga, potrošači će prijeći na te nove tehnike i tehnologije koje im smanjuju troškove.

Njima suprostavljena strana su potrošači kojima je cilja što veća korist. Korist potrošači ostvaruju tako da za svoj raspoloživi dohodak kupe što je više moguće različitih proizvoda, a da bi to postigli žele kupovati po što moguće nižim cijenama.

Tržište možemo podijeliti porema različitim kriterijima:

1. **Prema teritoriju** razlikujemo:

- *lokalno tržište* – npr. tržište Donjeg Miholjca
- *regionalno* – npr. tržište Osječko-Baranjske županije
- *nacionalno* – tržište R Hrvatske
- *ekonomski gospodarskih grupacija* – tržište EU
- *svjetsko tržište*

2. **Prema predmetu razmjene:**

- *tržište proizvoda i usluga* – npr. tržište kukuruza, automobila …
- *tržište robe široke i povremene potrošnje*
- *tržište novca*
- *tržište radne snage*
- *tržište vrijednosnih papira* i sl.

3. **Prema vrsti potrošača:**

- *tržište krajnjih potrošača*
- *tržište ustanova*
- *tržište gospodarstva*

4. **Prema vezama i odnosima ponuđača i potrošača:**

- *Monopol(ponuda) – monopson(potražnja)*
- *Duopol(ponuda) – duopson(potražnja)*
- *Oligopol(ponuda) – oligopson(potražnja)*
- *Konkurencija (savršena)*

Različita se gospodarstva, kako bi postigla određene ciljeve, opredljeljuju za ***ekonomiju ponude,*** koja podrazumijeva ekonomsku politiku utjecaja na ukupnu(agregatnu) ponudu ili ekonomiju potražnje koja podrazumijeva utjecaj na ***agregatnu potražnju.***

Tržište ima svoje funkcije, a to su:

1. **Selektivna funkcija** – učinkovit odabir potrebnih proizvoda
2. **Alokacijska funkcija** – djelotvorna uporaba raspoloživih činitelja proizvodnje i učinkovit izbor proizvodnih postupaka
3. **Distribucijska funkcija** – sustavom cijena koji utječu na ponudu i potražnju postiže se primarna raspodjela ukupno ostvarenog dohotka
4. **Informacijska funkcija** – osigurava dobivanje informacija svim zainteresiranim sudionicima na tržištu
5. **Razvojna funkcija** – poduzeća se konkurencijom prisiljavaju na stalnu brigu o razvoju.

1.9.2. Potražnja

Potražnja je ukupna količina proizvoda i usluga koje su potrošači spremni kupiti po određenom cijenama na određenom mjestu i u određenom vremenu. Najvažniji element koji utječe na potražnju za nekim dobrima je njegova cijena (uz uvjet da se ostale okolnosti ne mijenjaju, npr. dohodak).

Koliko je kupac spreman prilagoditi se promjeni uvjeta kupnje govori nam ***elastičnost potražnje***, prema tomu, ako se kupac prilagođava i prihvaća robu po višoj cijeni govorimo ***o cjenovnoj elastičnosti potražnje.***

Prem **općem zakonu potražnje,** kad cijena proizvod raste, potraživana se količina smanjuje i obrnuto.
U svakom trenutku postoji određeni odnos između mogućih cijena i potraživanih količina dobara koji se može brojačano prikazati u **skali potražnje:**

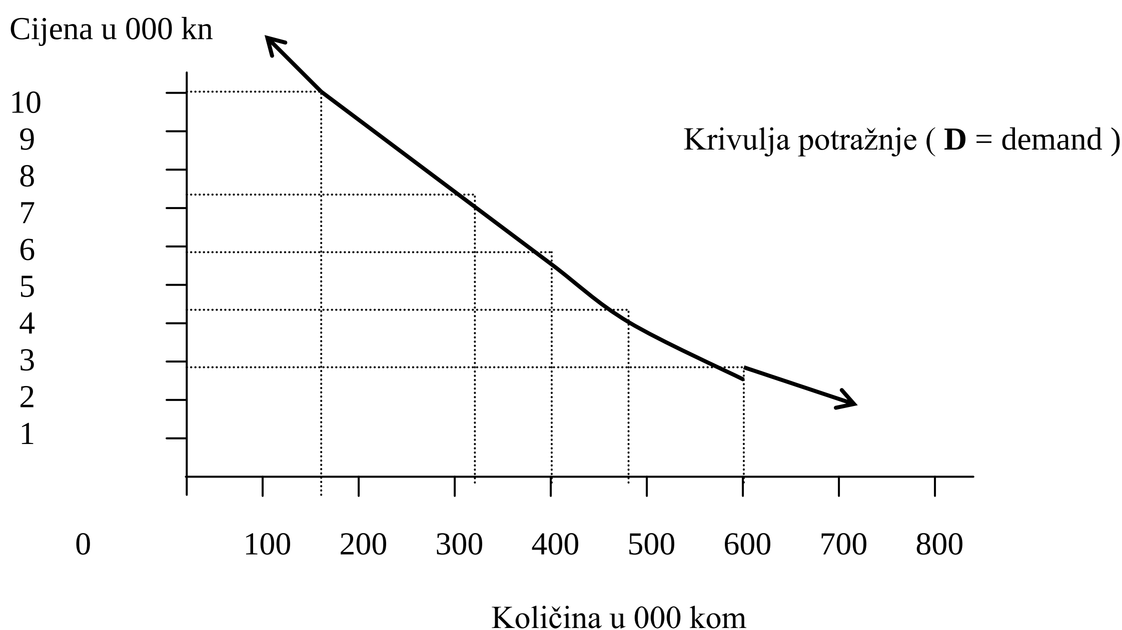
Skala potražnje za PC-ima u RH

Situacija	Jedinična cijena u kn	Potražnja u tisućama kom.
A	**10.000,00**	**270**
B	**7.500,00**	**320**
C	**6.000,00**	**400**
D	**4.500,00**	**480**
E	**2.500,00**	**600**

Unošenjem podataka iz skale potražnje u koordinatni sustav (gdje apscica predstavlja potraživane količine, a ordinata cijenu) dobivaju se točke koje pokazuju

odnose cijena i potraživanih količina, a njihovim spajanjem dobiva se **krivulja potražnje (D).**

Krivulja potražnje za PC – ima u RH

Krivulja potražnje opada s lijeva udesno i na taj način pokazuje da su cijena i potraživane količine u obrnuto proporcionalnom odnosu, što znači da se potraživana količina povećava kada se smanjuje cijena, i obrnuto.

Osim cijene samog dobra, na potražnju za nekim dobrom mogu utjecati i drugi elementi kao što su:

- ***prosječan dohodak*** – što je dohodak veći moći će se kupovati više različitih vrsta dobada i u većim količinama
- ***bruto društveni proizvod*** – što je veći veći je standard života, a to ujteče i na veću kupovnu moć
- ***cijene dobara koje su povezane s tim dobrom*** – bili da su njeni supstituti (ako se cijena supstituta poveća više će se kupovati naš proizvod) ili komplementari (ako se poveća cijena komplementarnih proizvoda smanjiti će se i potražnja za našim proizvodom). Supstituti su različiti proizvodo koji zadovoljavaju istu

potrebu (npr. maslas i ulje), a komplementarni proizvodi su koju zajedno zadovolajvaju neku potrebu i ne mogu jedan bez drugoga (npr. automobil i benzin)

- ***ukusi*** – mogu se mijenjati,a predstavljaju razultat stvarnih ili psiholoških potreba, tradicije, religije …
- *ostali posebni utjecaji* – koji ovise o karakteristikama samog dobra

2.9.2.Ponuda

Ponuda je ukupna količina proizvoda i usluga koji su proizvođači spremni ponuditi na tržištu po određenoj cijeni na određenom mjestu i u određenom vremenu. Najvažniji element koji utječe na veličinu ponude je **cijena** (uz uvjet da se ostale okolnosti ne mijenjaju, npr. trošak proizvodnje).

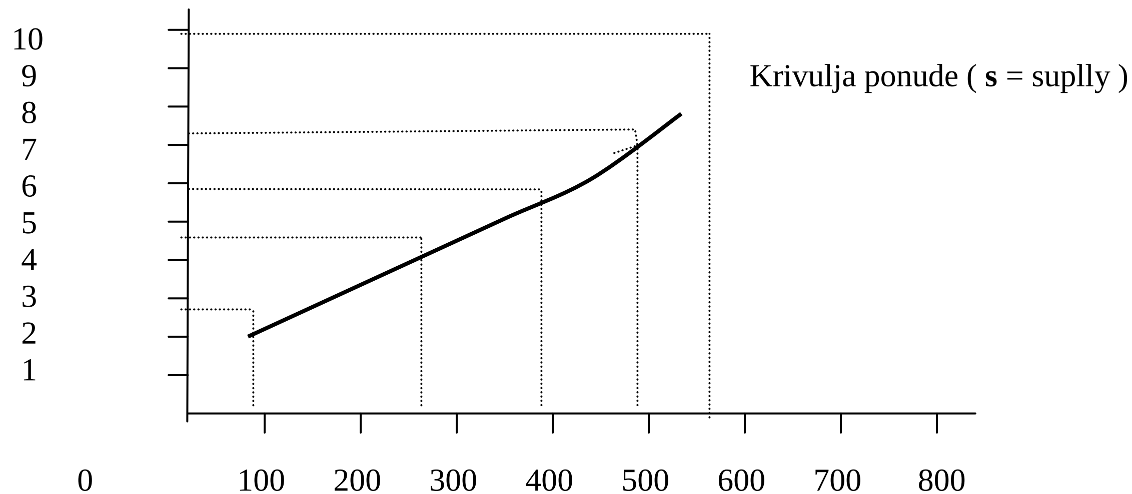
Prema **općem zakonu ponude,** proizvođači će uvijek biti voljni ponuditi veću količinu nekog dobra što mu je cijena veća i obrnuto.

Ovisnost cijene i ponuđene količine možemo prikazati pomoću **skale ponude**, koja prikazuje sve kombinacije mogućih cijena i ponuđenih količina nekog dobra u određenom razdoblju.

Skala ponude za PC-ima u RH

Situacija	Jedinična cijena u kn	Potražnja u tisućama kom.
A	**10.000,00**	**580**
B	**7.500,00**	**500**
C	**6.000,00**	**400**
D	**4.500,00**	**280**
E	**2.500,00**	**100**

Unošenjem podataka iz skale potražnje u koordinatni sustav dobivamo točke koje pokazuju odnos cijena i ponuđenih količina, a njihovim spajanjem dobiva se **krivulja ponude (S).**

Krivulja ponude rate s lijeva u desno i na taj način pokazuje da su cijene i ponuda u proporcionalnom odnosu, ukoliko raste cijena i ponuđene količine će rasti, i obrnuto.

Osim **cijene**, kao najvažnijeg čimbenika na, na ponudu mogu utjecati i drugi čimbenici, kao što su:

- ***tehnologija*** – utječe na troškove proizvodnje
- ***cijene inputa*** – proizvođači će proizvoditi više nekog dobra ukoliko su tročkovi proizvodnje manji
- ***organizacija tržišta*** – postoji li monopol, kakva je mogućnost ulaska stranih proizvođača isl.
- *ostali posebni uvjeti*

2.9.3. Mehanizam djelovanja tržišta

Same za sebe, ni krivulja potražnje ni krivulja ponude ne daju odgovor na pitanje na kojoj će se razini oblikovati cijena n atržištu u danim uvjetima. Samo kada se promotre zajedno, one čine zakon ponude i potražnje koji daje objašnjenje kako će se formirati cijena na tržištu.

Prema **zakonu ponude i potražnje**, cijena na tržištu formira se izjednjačenjem ponude i potražnje.

Pri ravnotežnom odnosu količina koju potrošači žele kupiti je jednaka količini koju prodavači žele prodati. U takvom odnosu cijena i količina teže ostati iste sve dok su ostale okolnosti jednake.

Situacija kada je količina ponude jednaka potražnji (**S=D**), je situacija kada na **tržištu imamo ravnotežu.** To je situacija kada svi ponuđači uspjevaju prodati svoju robu po odgovarajućoj cijeni, a isto tako svi kupci, koji su spremni platiti određenu cijenu, uspjevaju nabaviti traženo dobro. U situaciji kada je ponuda veće od potražnje (**S**>**D**) imamo **višak roba na tržištu**, a u suprotnome, kada je ponuda manja od potražnje (**S<D**) imamo **manjak robe na tržištu.** Na grafičkom prikazu, točka u kojoj se sijeku krivulja ponude i potražnje je točka u kojoj se formira tržišna ravnoteža, te se u njoj formira i tržišna cijena.

Krivulje ponude i potražnje mogu se mijenjati zbog promjenjenih uvjeta (npr. povećanje troškova proizvodnje na strani ponude, povećanje dohotka na strani potražnje), ali to će dovesti do uspostavljanja tržišne ravnoteže na novoj razini.

1.10. Mjesto i uloga države u gospodarstvu

Osim što država određuje pravila, donosi zakone, prisiljava na poštivanje ugovora i vlasničkih prava, država ima i svoje ekonomske funkcije.

Budući da čisto tržišno gospodarstvo nije održivo na duže vrijeme, država se mora umiješati u rješavanje onih problema na koje tržište ne može dati efikasne odgovore. Ta područja su obuhvaćena ekonomskim funkcijama države koje se dijele u tri skupine:

1. **Promicanje efikasnosti** – tj. borba protiv neefikasnosti mehanizma tržišta koje se očituje u slijedećim problemima:
- *Postojanje nesavršene konkurencije* **–** u obliku monopola koji mogu poremetiti ravnotežu na tržištu
- *Indirektni efekti* – koji se javljaju kada poduzeće ili pojedinci uzrokuju trošak ili korist onima koji se nalaze izvan tržišta. Npr. zagađivanje okoliša koje izazivaju proizvođači, pa država različitim ekološkim zakonima mora zaštititi prirodu i članove zajednice.
- *Nezainteresiranost privatnih poduzetnika za proizvodnju javnih dobara* – kao što su obrana, unutarnji poslovi (policija), održavanje zelenih površina i sl., što zahtijeva da država organizira takve poslove koji su od općeg zajedničkog interesa. Ti se poslovi financiraju iz poreza i drugih davanja.

2. **Promicanje jednakosti –** pri raspodjeli dobara među članovima zajednice. Država ovu problematiku može rješavati na dva načina:

- *porezima* – država pokušava smanjiti socijalne razlike većim poreznim stopama za one koji imaju veća primanja ili poreznim olakšicama onima s manjim prihodima
- *socijalnom pomoći* – u novčanom ili materijalnom obliku država može potpomagati socijalno ugrožene slojeve društva.

3. **Poticanje stabilnosti** – za održavanje mekroekonomske stabilnosti država se koristi makroek.mjerama:
   - *Fiskalne politike* – odnosi se na državne prihode i rashode, a uključuje državnu potrošnju i poreze
   - *Monetrana politika* – se odnosi na djelovanje centralne banke koja kontrolira novčana kretanja upotrebom kamata, dirigiranim uvjetima davanja kredita i sl.

Makroekonomski pokazatelji razvijenosti neke države:

- **Bruto domaći proizvod**
- **Stopa nezaposlenosti**
- **Stopa inflacije**

1.11. Poduzeće

Poduzeće je samostalna organizacijska jedinica koja unajmljuje rad i kupuje druge inpute radi proizvodnje i prodaje dobara te radi ostvarenja prihoda kojima se podmiruju troškovi i ostvaruje dobit. Poduzeće ima svoju vrijednost i može se kupovati i prodavati po određenoj cijeni kao i svako drugo dobro.

Proizvodnja se organizira u poduzećima jer se samo velikim opsegom proizvodnje, znatnin financijskim sredstvima i pažljivom organizacijom poslovanja može osigurati učinkovitost. Najvažniji razlog za organiziranje proizvodnje u poduzećima je **ekomomija opsega,** koja se pojavljuje kada se troškovi proizvodnje smanjuju sa sve većom količinom outputa.

Postoji više kriterija za podjelu poduzeća:

1. **Prema mjestu u prosecu reprodukcije** poduzeća dijelimo na:
   - *proizvodna*
   - *trgovačka i*
   - *financijska*
2. **Prema predmetu poslovanja** – tj. djelatnosti kojom se bave. U R Hrvatskoj sve djelatnosti su razvrstane u 17 područja: poljoprivreda, lovi i šumarstvo, ribolov, prerađivačlka industrija, opskrba električnom energijom, plinom i vodom, graditeljstvo, ugostiteljstvo, promet, financijsko posredovanje, obrazovanje ….

3. **Prema tipu vlasništva** razlikujemo:
   - *privatna poduzeća i*
   - *javna poduzeća*
4. **Prema veličini,** a kao kriterij veličine se uzima broj zaposlenih, promet, imovina, udio na tržištu.
   - *mala* – imaju do 49 zaposlenih
   - *srednja* – imaju od 50-249 zaposlenih i
   - *velika* – preko 250 zaposlenih

Bitne prednosti velikih poduzeća su :

- može se provesti detaljna podjela rada
- moguća velikoserijska proizvodnja koja smanjuje troškove proizvodnje
- lakše dolaženje di financijskih sredstava.

Velika poduzeća imaju i svoje nedostatke:

- veću organizacijski problemi
- visoki fiksni troškovi (npr. zakupnine, premije osiguranja – ne ovise o veličini proizvodnje)
- teže se prilagođuju promjenama na tržištu

Nedostatci velikih pozuzeća su ujedno i prednosi malih poduzeća:

- laka prilagodba promjenama na tržištu
- niski fuksni troškovi
- mali organizacijski problemi.

U R Hrvatskoj status poduzeća je utvrđen Zakonom o trgovačkim društvima. Prema tom zakonu, trgovačko društvo je definirano kao pravna osoba. Sva trgovačka društva možemo svrstati u dvije skupine.

1. Društva osoba – kojima je temelj povezivanja veza između članova koji čine društvo. Postoji kontrola ulaska i izlaska članova iz društva. Društvo ne mora imati temeljni kapital da bi započelo s radom, a barem jedan član društva odgovara za obveze društva svom svojom imovinom. Ova društva se javljaju u dva oblika:

- *Javno trgovačko društvo* – je udruženje dvije ili više osoba radi obavlajnja djelatnosti pod zajedničkom tvrtkom, a svaki član odgovara vjerovnicima neograničeno solidarno svom svojom imovinom
- *Komanditno društvo* – nastaje s istim ciljem kao i javno trgovačko društvo, ali s tom razlikom da najmanje jedan član odgovara vjerovnicima svom svojom imovinom (komplementar), a najmanje jedan član odgovara samo do visine kapitala koji je uložio u društvo (komanditor)

2. Društva kapitala – kao temelj povezivanja imaju kaital, a ne osobe. U ova društva ubrajamo.

- *Društvo s ograničenom odgovornošću (d.o.o.)* - su društva u koja jedna ili više fizičkih ili pravnih osoba unose temeljne uloge, koji ne moraju biti jednaki, prema veličini njihovih udjela pripada ima dio godišnje dobiti, a za obveze društva ne odgovaraju svom svojom imovinom već samo svojim ulogom u društvo, pa i u slučaju stečaja gube samo ono što su unijeli u društvo
- *Dionička društva (d.d.)* – je društvo u kojem članovi (dioničari) sudjeluju s ulozima u temeljnom kapitalu podjeljenom na dionice, a na osnovi dionica, članovi imaju imovinska i upravljačka prava. Za obveze dioničkog društva odgovara samo društvo.
- *Gospodarska interesna udruženja (klasteri)* – neprofitna udruženja, osniva ga nekoliko pojedinaca ili tvrtki s ciljem promicanja vlastite gospodarske djelatnosti. Utemeljitelji takvog udruženja odgovorni su za obveze društva svom svojom imovinom ukoliko imovina takvog inetesnog udruženja nije dovoljna za pokrivanje nastalih obveza.

Obrtništvo – poslovna organizacija koja ne zahtijeva kompleksnu organizaciju. U RH postoji više od 10 000 obrta koji zapošljsvsju oko 250 000 radnika.
Zapošljavaju manji br. radnika, svoju proizvodnju temelje na ručnom radu i i jednostavnijim poizvodnim sredstvima, a otput se stvara po narudžbi.

- dijele se na:
- slobodne obrte – nije potrebna stručna sprema i majstorski ispit
- vezane obrte – potrebna je stručna sprema i majstorski ispit
- povlaštene obrte – poslovi se obavljanju na temelju dane povlastice od ministrastva

2.13 . Poduzetništvo

Poduzetnik je glavničar ili vlasnik glavnice. **Glavnica** je sva pokretna i nepokretna imovina koja je neophodna za obavljanje nekog posla.
Poduzetnik je osoba koja organizira, vodi i preuzima rizik poslovnih pothvata (nositelj poduzetničke inicijative). Poduzetnik je poslovni kreativan i inovativan čovjek koji je sposoban brzo uočiti pojave, probleme i mogućnosti te je spreman uz maksimalan napor poduzeti poslovan pothvat, preuzeti rizik i ostvariti dobit.

Posao kojim se bavi poduzetnik naziva se poduzeće. Za poduzeće nije bitno radi li s vlastitim ili tuđim sredstvima. Pod tuđim sredstvima misli se na posuđena ili unajmljena sredstva za koja postoji obveza vraćanja uz odgovarajuću nadoknadu (kamate). Poduzetnik ulaže vlastiti ili posuđeni novac u poslovni pothvat nadajući se

dobiti te u tu svrhu osniva poduzeće koje može biti različitih veličina i organizacijskih struktura.

Uz poduzetništvo se vezuju dva pojma: **rizik** i **inovativnost.** Poduzetnici bez obzira kojim se poslom bavili preuzimaju veći ili manji rizik. Mogu uspjeti ili propasti. Poduzetnici, općenito, ne ulaze u poslove koji su čista kocka, ali se isto tako ne bave potpuno sigurnim, rutinskim poslovima. Oni prihvaćaju rizik u poslovima koji odgovaraju njihovim znanjima i vještinama (usmjereni su na poslove visokog, ali ne previsokog rizika). Poduzetnici, da bi uspjeli na tržištu, moraju biti inovativni, tj. pojavljivati se na tržištu s novim idejama i inicijativama – raditi nepoznate stvari na nove i neočekivane načine, uplitati nove ideje u stare obrasce. Inovacija postaje poduzetničkom tek kada se unese u proizvodnju i tako ponudi potrošačima. Osim ideje i preuzimanja rizika jedna od značajnijih osobina poduzetnika je i **uporan rad,** posebno tijekom prvih pet godina, poduzetnici rade napornije od ostalih. Tek kada se stabilizira posao na tržištu, dopuštaju si predah.

Bit poduzetništva je **sposobnost**, a bitne sastavnice su **motiviranost, inovativnost, procjena, rizik i želja za uspjehom.** Za poduzetničku sposobnost je bitan prirodan dar, a **obrazovanje** može poticati i razvijati tu sposobnost. Za poduzetništvo je nužna sloboda djelovanja i razvijenost tržišnog mehanizma u kojem se u konkurentskim uvjetima mogu nabaviti činitelji proizvodnje.

Nakon što poduzetnik dobije ideju o mogućim prilikama na tržištu, potrebno je da osmisli poslovni poduhvat. Prije pokretanja samog posla treba izračunati troškove pokretanja i kasnijeg poslovanja poduzeća. Troškove treba usporediti s očekivanom zaradom i u kojem se vremenskom periodu ona može ostvariti. Ukoliko nema vlastita sredstva potrebna za pokretanje posla, poduzetnik ih može posuditi od:

- **raznih zajmodavaca:** banke, osiguravajuća društva, fizičke osobe…
- **štedno-kreditnih zadruga:** one svojim štedišama nakon određenog vremena daju kredite po povoljnim uvjetima
- **državnih zajmodavaca:** vlada neke zemlje kreditno financira one poslove od kojih i sama ima interesa kao što je otvaranje poslova na područjima od posebne državne skrbi, pothvati kojima se zapošljavaju invalidne osobe i sl.
- poduzeća koja se bave iznajmljivanjem opreme na **lizing** …

Republika Hrvatska, prelaskom na tržišno gospodarstvo, treba poticati poduzetničke inicijative koje se prvenstveno odnose na pokretanje malih, obiteljskih obrta – poduzeća koja su i osnova budućeg razvitka gospodarstva. Prednosti malih poduzetnika u odnosu na velika poduzeća su:

- potrebno je uložiti **manja financijska sredstva** što umanjuje rizik od neuspjeha

- manja poduzeća ***se* lakše prilagođavaju** promjenama na tržištu
- u slučaju propasti malog poduzetnika biti će **manja gospodarska i socijalna šteta zbog gubitaka radnih mjesta** nego kada propadne veliko poduzeće s velikim brojem zaposlenih
- velika, visokorangirana **poduzeća nisu nastala ″preko noći″**, nego su se postepeno razvijala od manjih
- u manjim poduzećima ljudi su **inovativniji i imaju veću slobodu kreativnosti**, što je preduvjet za uspješno poduzetništvo

Osnovno gospodarsko načelo proizvodnje je da se uz što manji utrošak energije izvrši što više korisnog rada. Kod proizvodnje to znači da se sa što manjom upotrebom radne snage, sredstava za rad i materijala proizvede što više proizvoda, kvalitetnijih i sa što većom korisnošću. Najvažnija mjerila koja nam govore o uspjehu ostvarivanja gospodarskih načela u proizvodnji su:

a) **ekonomičnost** proizvodnje – je odnos između proizvedene vrijednosti i troškova. To je proizvodnja nove vrijednosti uz najmanja moguća ulaganja. Ekonomičnost se poboljšava smanjenjem nepotrebnih troškova, smanjenjem trošenja sredstava rada, optimalnim korištenjem proizvodnih kapaciteta.
b) **proizvodnost** rada **(produktivnost)** – odnos između utrošenog rada (inputa) i ostvarene proizvodnje (outputa). Povećanje proizvodnosti znači da se uz istu razinu troškova radne snage proizvede više. To se najčešće postiže uvođenjem novih tehnologija.
c) **rentabilnost** proizvodnje (**profitabilnost) –** odnos između angažiranih sredstava i ostvarenog dobitka. Povećanje rentabilnosti znači povećanje profita uz isti uloženi kapital. To se najčešće postiže povećanim opsegom proizvodnje, većim cijenama, kraćim vremenom angažiranja sredstava rada.

Nakon procjene poduzetničke ideje potrebno je odabrati jedan od četiri moguća načina ulaska u posao:

1. Početi od nule. Ovaj način ima prednosti kod posla koji se zasniva na potpuno novom proizvodu, nedostatak je veći rizik.

2. **Kupiti postojeće poduzeće**. Prednost ovog načina je u tome što se izbjegava neizvjesnost kao u prvom slučaju, mogu se iskoristiti prednosti postojećeg poduzeća. Nedostatak je u tome što postojeća struktura poduzeća može biti neodgovarajuća, a i kod procjene vrijednosti poduzeća može doći do preplaćivanja.

3. **Franšiza.** To je ugovor između prodavatelja (franšizatora) i kupca (franšizant) kojim kupac dobiva pravo prodaje proizvoda ili pružanja

usluga koje pripadaju prodavatelju. Kupac dobiva uhodano poduzeće s pripadajućim ugledom teza to plaća ugovorenu proviziju ili naknadu (npr.Mcdonald′s). Nedostatak ovakvog pokretanja poslovanja je nedostatak samostalnosti jer prodavač diktira uvjete poslovanja.

4. **Obiteljski posao**. Ovaj oblik poslovnog pothvata se temelji na tradiciji tj. obiteljskom poslu gdje je svaki član porodice zadužen za određene poslove. Neke velike kompanije su nastale iz obiteljskih poslova (Ford Motor Company). Prednost ovog oblika je u povezanosti članova obitelji, snažno povezivanje obitelji, a to ujedno može biti i glavni nedostatak jer između članova porodice vladaju određeni osjećaji koji mogu negativno utjecati na poslovanje.

Pitanja za provjeru znanja

1. Na koja tri načina političari mogu djelovati u oblikovanju ponašanja i stavova ljudi?
2. Što je država i koji su njezini konstitutivni elementi?
3. Koji su tipovi političkih poredaka u svijetu?
4. Koje su karakteristike današnjeg izbornog prava (četiri) i koja su tri osnovna tipa izbornih sustava?
5. Hrvatski sabor (struktura, broj zastupničikh mjesta, zasjedanje, ovlasti HS, način donošenja odluka, prava zastupnika).
6. Vlada RH (sastav, ovlasti vlade).
7. Predsjednik RH (izbor predsjednika, ovlasti).
8. Tri temeljna ekonomska pitanja na koje gospodarstvo treba odgovoriti (objasni)?
9. Što je ekonomska stabilnost, kako se postiže i što je to ekonomska politika (2 osnovna oblika)?
10. Objasnite mehanizam ponude i potražnje!